

Ramon Llull - obres i etapes essencials

Pere Villalba i Varneda

Professor Emèrit de la Universitat Autònoma de Barcelona
pervillalba@gmail.com

Resum: L'estudi present ofereix una visió essencial dels continguts de les obres lul·lianes i una síntesi global de l'activitat apostòlica de llur autor.

Paraules Clau: Ramon Llull, Filosofia, Teologia, Medicina, Dret, Ètica, Retòrica; sermons; testament; canonització.

Abstract: This study offers an essential overview of the Lulian works and a global synthesis of the apostolic activity of the author.

Keywords: Raymond Lull, Philosophy, Theology, Medicine, Law, Ethic, Rhetoric; sermons; testament; canonization.

RAMON LLULL és un intel·lectual laic de la Baixa Edat Mitjana que, nascut a la ciutat de Mallorca, desplegà una activitat filosòfica, científica i diplomàtica en diversos països de l'àmbit de la Mediterrània i el centre d'Europa: sense estar afiliat a cap corrent ideològic ni pertànyer a cap institució acadèmica ni a cap organisme eclesiàstic, es comprometé en un projecte de millora cultural, social, religiosa i política dins la cristiandat del segle XIII i començament del XIV.

Ramon Llull elaborà una vasta obra escrita –literària, mística, sociològica, política, científica, filosòfica, teològica– que féu compatible amb una vida veritablement activa i viatgera, tot polemitzant sobre les grans veritats teològiques i filosòfiques. Ramon Llull també va disputar sobre les controvèrsies científiques referents a l'origen i a la fi de l'univers i de l'espècie humana amb els erudits i savis de les universitats d'aquella inquieta Europa i, alhora, amb els pensadors dels cenacles musulmans. El resultat final d'aquesta gestió del coneixement fou una Teologia filosòfica o una Filosofia teològica. Això fa que Ramon Llull sigui avui dia un model de pensament multivalent, un prototipus obert davant la controvèrsia hodierna, com ho han estat moltes altres ments preclares de l'Europa de tots els temps.

Ramon Llull va sistematitzar aspectes dels mecanismes de l'art de pensar, el que anomenà *Art* –una ciència per explicar totes les ciències, un llenguatge universal, un artífici gairebé d'àmbit digital al servei del maquinari cognoscitiu–, va fixar els temes teològics més importants enfrontant-se amb el dilema fe/raó, va utilitzar l'art de la ploma per tractar tota la ciència del seu temps, alhora que donava el tret de sortida a la literatura catalana, es va relacionar per escrit amb papes i reis de l'Europa dels segles XIII/XIV, estigué present en sessions de palau, visità la cúria papal i assistí a congressos eclesiàstics, baixà al nivell dels artesans, dels joglars, dels pelegrins, dels mercaders, dels vianants, dels moribunds, dels marginats, fustigà els prepotents, escometé els viciosos, s'enutjà amb els ociosos, hostilitzà els envanits, viatjà a Montpeller, París, Roma, Nàpols, Pisa, Gènova, Tunísia, Bugia, Xipre, Armènia Menor, Jerusalem i Sicília, cercant amb tossuderia gestos de concòrdia, defensant la fe cristiana fins al martiri, si calgués, amb argumentació objectiva i informatitzada. I no per tot això Ramon Llull va ser un *utòpic*, car va saber trobar o disposar el seu lloc en el moment oportú, i enfrontar-se, quan calia, a les dificultats més desesperançadores.

El mitjà que Ramon Llull va utilitzar en el seu programa de vida fou la paraula escrita: 275 obres, alguna escrita en àrab (no trobada), d'altres en català (17 obres),

unes altres en català i llatí (34 obres) i tota la resta del conjunt en llatí només (224 obres). Els temes del seu interès eren tots, des de les grans tesis teològiques i filosòfiques fins a les ciències particulars, com el Dret, la Medicina, l'Astronomia, la Geometria, així com també la teoria política, la doctrina educativa, les ciències experimentals i l'entramat sociològic, i fins i tot elaborà sistemes coherents per a unes eleccions justes a càrrecs públics.

Ramon Llull fou un esplèndid prosista de creació literària pròpia –prosa i poesia–, de manera que fou i és mestre de la ficció literària en llengua catalana, i fou autor de la seva autobiografia (*Vita coetanea*), dictada a uns monjos cartoixans de París (agost/setembre de 1311), als seus 79 anys.

Ramon Llull també queda dins la mística, aquella ciència sobre la ciència de la sapiència irrefutable, on l'individu ha perdut els universals i els predicaments que fan tangibles les ombres de les ombres: s'endinsa en la pensa del seu Déu –en diu *Amat*–, i alhora en fa partícips tots aquells qui vulguin. El seu *Llibre d'amic i Amat* és una de les obres summes dins els escrits místics universals.

Ramon Llull, doncs, entra definitivament en l'ateneu dels filòsofs universals, els quals, fins aleshores, també eren teòlegs, i matemàtics, i astrònoms, i físics, i moralistes, i sociòlegs, i músics, i gramàtics, i polítòlegs i literats, i poetes i –¿per què no?– místics.

Ramon Llull no fou pas un convertit, si bé va canviar de vida, no fou pas un predicador, sinó un interlocutor, no va ser un novel·lista, però va repassar amb censura els costums de la seva societat, no va fer diàleg interreligiós, sinó que va discutir sobre veritats teològiques amb els subjectes d'altres creences, no fou un màrtir, tot i que ho volia ser, no va ser franciscà ni del tercer orde franciscà, tot i que professava una gran predilecció per Francesc d'Assís, i va microprocessar els laberints del pensament humà, i no s'hi quedà encallat, i tampoc no va ser cap alquimista, ni cap utòpic, fantasiós o llunàtic o extravagant; va ser, simplement, el qui va veure la “idea” i s'hi va lliurar plenament amb cos i ànima.

Ramon Llull posà en marxa una filosofia de l'acció escrivint, parlant i viatjant per tota la geografia mediterrània i europea. D'aquí el qualificatiu 'Filòsof de l'acció' que va rebre de l'historiador Llinarès ja fa uns anys (Armand LLINARÈS, *Raymond Lulle, philosophe de l'action*, PUF, Paris 1963).

Ramon Llull basà el seu pensament en la categoria clàssica i universal de la *Diferència*. L'expressió “Filòsof de la Diferència” aplicada a Ramon Llull prové del professor francès Vladimir JANKELEVITCH (1903-1985), en el seu pròleg a *La Philosophie de l'amour chez Raymond Lulle*, de Louis Sala-Molins (Paris - Mouton - La Haye 1974), en els termes següents: “Dieu, l'aimé suprême, est aussi l'absolument autre et la différence absolue: Dieu est non seulement autre, mais tout autre, et autre même que l'autre; il diffère de tout ce qui existe. *Ramon est le premier philosophe de la différence*. L'articulation plurielle de l'Amic, et de l'Amat et de l'Amor est véritablement au centre de ses pensés” (p. 7).

Aquest *Escriptor de Déu* ha deixat molt a la societat occidental, i cal esperar que l'Església catòlica li reconegui els seus valors com a sant universal i com a *Doctor il-luminat – Doctor illuminatus*.

I. Etapa vital i canvi de vida (1232-1264, 32 anys; 1-32 anys d'edat)

FAMÍLIA. La família d'uns Llull provenia de la població de Sant Andreu de Llavaneres propera a Barcelona, emparentada amb la família dels Amat a partir del

segle XII. Membres d'aquesta família Llull es desplaçaren a Barcelona en el segle XIII, on esdevingueren comerciants i gent de negocis. Entre ells, el pare de Ramon Llull, també de nom Ramon. La seva mare, Elisabet d'Erill, provenia d'una família d'una certa noblesa oriünda de les zones pirinenques interiors.

El matrimoni Ramon/Elisabet i altres membres de la família col·laboraren econòmicament en la conquesta de Mallorca, quan el rei Jaume I emprengué una croada, que finalitzà amb victòria el dia 31 de desembre de l'any 1229. Tots els qui havien participat d'alguna manera en la croada reberen les seves recompenses, sobretot territorials. És aleshores quan la família Llull/Eril es trasllada a Mallorca, on rebé algunes terres, segons que consta en els documents.

PRIMERS ANYS. Ramon Llull va néixer a la ciutat de Mallorca l'any 1232, i a partir dels 14 anys (1246), deuria tenir un mestre que l'inicià en l'escriptura i lectura, en les matemàtiques i la música.

Perfil anatòmic de Ramon Llull: calb des de jove, amb poca musculatura a les extremitats superiors, alçada 161,72 cm., era pínic prim, del grup sanguini A.	Perfil caracteriològic de Ramon Llull: emotiu, actiu i racionalista, idealista revolucionari per canviar la societat, d'humor sanguini, conflictiu de paraula.
---	--

VIDA FAMILIAR I CANVI D'ORIENTACIÓ. Ramon Llull es va casar amb Blanca Picany, de família benestant, l'any 1257, i el seu estat social l'orientava cap a una vida comercial subjecte al dinerisme; fou pare d'una filla, Magdalena, i d'un fill, Domènec.

La seva autobiografia, la *Vita coaetanea*, introdueix el fet que determinarà els cinquanta-tres anys restants de la vida activa de Ramon Llull: "Una nit, estava [Ramon] assegut a la vora del seu llit disposat a compondre i a escriure, en la seva llengua corrent, una cantilena amb el pensament posat en una dama, que, en aquells moments, estimava amb un amor fatu" (2 bis). En aquests moments, Ramon Llull experimenta una visió de Jesucrist crucificat, el fet es repetirà quatre setmanes més: són moments de reflexió sobre la pròpia existència, sobre la pròpia conducta i un replantejament del propi destí.

A partir d'aquest fet, Ramon Llull es proposa tres objectius que no oblidarà mai al llarg de la seva vida: 1. convertir els sarraïns, 2. escriure el millor llibre del món, i 3. fundar centres de llengües per l'aprenentatge sobretot de l'àrab. I la *Vita coaetanea* comenta: "[Ramon], al dia següent, pujà immediatament a l'església, que no distava molt d'allí, demanà llargament, amb llàgrimes de devoció, al senyor Jesucrist que es dignés dur els tres objectius predits... (8), i ven les seves possessions, reservant-ne unes poques per al sosteniment de la seva esposa i dels seus fills, confiant-se plenament a Crist" (9). Tot seguit surt en peregrinació cap a Santa Maria de Ròcamador i a sant Jaume de Galícia. Aquestes peregrinacions catàrtiques ocuparen part dels anys 1263-1264, i durant aquest temps s'adonà de la manca de formació intel·lectual que tenia per a dur a terme el programa o negoci de la nova vida. En retornar i passar per Barcelona, Ramon Llull s'entrevistà amb el dominic Ramon de Penyafort, amic de la família Llull de feia temps, el qual li recomanà que es formés primer als convents i biblioteques de Mallorca.

II. Etapa de formació (1265-1273, 9 anys; 33-41 anys d'edat; 3 obres)

PERÍODE D'ESTUDIS: PRIMERS ESCRITS

Comença un període significatiu per a la nova vida de Ramon Llull, i l'any 1311 ho explicarà així: "Vaig treballar quaranta-cinc anys per poder moure l'Església i

els prínceps cristians cap al bé públic. Ara sóc vell, ara sóc pobre, em mantinc en el mateix propòsit, en ell mateix romandré fins a la mort, si el Senyor m'ho concedeix" (190. *Disputatio Petri clerici et Raimundi phantastici*, ROL XVI, pròleg).

Finalitzats nou anys de formació, Ramon Llull es posa a escriure un llibre de Lògica, tot parafrasejant el filòsof Algatzell, i, després, redacta la magna obra *Llibre de contemplació en Déu*, en àrab, acabada el dia 22 d'abril de 1272, divendres sant, i la tradueix al català, que acaba l'1 de gener de 1273, quan tenia 41 anys.

FORMACIÓ DE RAMON LLULL

Ramon Llull estudià Filosofia, Teologia, bíblia i sants pares durant nou anys de formació (1264-1273), i al llarg de la seva obra escrita dóna mostres d'autors que l'inflüïren directament i indirecta: 1) autors grecs i llatins: Empèdocles d'Agrigent, Aristòtil d'Estagira, Ptolemeu, d'Anici Severí Boeci, Agustí d'Hipona, Gregori Magne, Pseudo-Dionís Areopagita, Ricard de Sant Víctor, Alexandre d'Hales, Pere Llombard, Tomàs d'Aquino, Martí Anglic, Ricard de Mediavilla, Vincent de Beauvais, Egidi Romà, Mateu Plateari, Constantí l'Africà, Siger de Brabant, Boeci de Dàcia; 2) escrits i autors àrabs i hebreus: Alcorà, Talmud, Algatzell, Al-Kindi, Averrois de Còrdova, Ibn Arabi de Múrcia; 3) personalitats històriques: Moisès, Ròmul, Justinià; 4) coneixements de Dret, Medicina, Geometria, Astronomia.

L'esmentat *Llibre de contemplació en Déu* està estructurat sobre les *dignitats divines*, o "virtuts en Déu" (Noblesa, Amable, Paciència, Consolador, Vida, Secret, Repòs, Absència, Llarguesa), la doctrina de la "primera i segona intencions", que constitueix l'eix de l'ètica lul·liana i, al mateix temps, dissenya estructures geomètriques combinatòries que inicien un mètode sapiencial de veure, saber i obrar intel·ligentment i honesta. Aquest llibre comprèn tres-cents seixanta-sis capítols, un per a cada dia de l'any bissextil, i els tres primers capítols canten l'alegria: no existeix cap altre text que tingui una elucubració tan encisadora com aquest, en la mesura que l'alegria parteix d'un Déu alegre, d'un individu alegre i d'una societat alegre: 1. Alegrar-se perquè Déu està en l'ésser, 2. Alegrar-se perquè jo estic en l'ésser, 3. Alegrar-se perquè el proïsme està en l'ésser. L'obra comprèn Teologia dogmàtica (capítols 1-102), Gnoseologia (capítols 103-226) i Principis, amor i oració (capítols 227-366).

III. Etapa d'introspecció (1274-1287, 14 anys; 42-55 anys d'edat; 34 obres)

PRIMER PROPÒSIT: ART (1273-1274)

"Després d'això, Ramon pujà en una muntanya, que no distava gaire de casa seva, per tal de contemplar Déu, allí estant, amb més tranquil·litat. En aquell indret, quan ja feia no ben bé vuit dies, va ocórrer un dia que, mentre Ramon s'estava allí contemplant atentament la immensitat del cel, de sobte el Senyor il·lustrà la seva ment, i li revelà la forma i la manera de fer el llibre, del que es parla més amunt, contra els errors dels infidels" (*Vita coetanea*, 14).

Ramon Llull rep, doncs, la il·luminació del seu intel·lecte que el capacita per a escriure la seva Art o llibre millor, i davalla al monestir cistercenc de Santa Maria de la Real de Palma de Mallorca, on redacta en llatí la 3. *Art abreujada d'atropar la veritat*: una exposició del seu sistema personal i mecanitzat de pensar, basat en formes geomètriques classificades en set figures plenes de lletres amb continguts teològics, filosòfics, ètics, etcètera, que han de combinar-se entre si.

La Figura A està dedicada a Déu, ell que és l'alfa i l'omega de tot el que existeix, i té setze principis, també anomenats dignitats o virtuts o atributs o propietats

o raons divines, que poden permutar-se entre si, amb un total de 20.922.789.888.000 possibilitats (factorial 16!). La Figura S aglutina els elements que conformen el procés racional humà a l'hora de pensar, és a dir, el seu sistema operatiu, i constitueix la unitat central del processament –el *hardware*–, format per diversos registres a l'entorn de les tres facultats de l'ànima racional, la memòria, l'intel·lecte i la voluntat. La Figura T interpreta les dades rebudes de la Sigura S i les descodifica en nombroses branques o espècies –el *software*–, i també comporta la Figura dels elements, articulada en setze cambres segons els quatre elements (foc, aire, aigua terra).

La Figura V combina set virtuts i set vicis entre si, sobre la base d'un triangle i un quadrangle. La combinació també pot afrontar una virtut amb un vici, i en aquest cas tota l'argumentació recau a favor de la primera. La Figura X o de la Predestinació ensenya a viure amb saviesa i rectitud, a alenar amb l'ànima il·lustrada segons la ciència dels contrastos (concordants i oponents). Les figures Y i Z representen la veritat i la falsedat.

CRONOLOGIA DE LES DIVERSES REDACCIONS DE L'ART

1. ca. 1274 Mallorca, 3. *Ars compendiosa inueniendi ueritatem* (set figures).
2. 1274 Mallorca, 4. *Lectura compendiosa super Artem inueniendi ueritatem*.
3. 1276 Mallorca, 12. *Ars uniuersalis o Lectura Artis compendiosae inueniendi Ueritatem*.
4. ca. 1283 Montpeller, 27. *Art demonstrativa / Ars demonstratiua* (set figures, més la figura elemental, la figura demostrativa, la figura de la Teologia, la figura de la Filosofia i la figura del Dret).
5. 1283-1285 Montpeller, 29. *Introductoria Artis demonstratiuae* (setze figures).
6. ca. 1283 Montpeller. 30¹. *Regles introductòries a la pràctica de l'Art demonstratiua / 30². Regulae introductoriae in practicam Artis demonstratiuae*.
7. 1285-1287 Montpeller?, 36¹. *Lectura super figuras Artis demonstratiuae*.
8. 1285-1287 Montpeller?, 37. *Liber exponens figuram elementalem Artis demonstratiuae*.
9. 1288?-1289 París, 40. *Compendium seu commentum Artis demonstratiuae* (tretze figures).
10. 1290 Montpeller, 44. *Ars inuentiua ueritatis* (quatre figures i un alfabet).
11. 1293-1294 Tunis/Nàpols, 53. *Taula general / Tabula generalis*.
12. 1294 Nàpols, 54. *Lectura compendiosa Tabulae generalis*.
13. 1294-1296? Nàpols, 55. *Lectura super tertiam figuram Tabulae generalis*.
14. 1295-1296 Nàpols/Roma, 64. *Art de fer i solre qüestions / Lectura super Artem inuentiuam et Tabulam generalem*.
15. 1299 París, 79. *Breuis practica Tabulae generalis seu Ars compendiosa*.
16. 1304 Gènova, 112. *Lectura artis, quae intititata est Breuis practica Tabulae generalis*.
17. 1308 Pisa, 126. *Ars breuis*.
18. 1305-1308 Lió-Pisa, 128. *Ars generalis ultima*.

SEGON PROPÒSIT: FUNDACIÓ DE MIRAMAR (1276)

La fundació de centres de llengües orientals era ja una pràctica experimentada pels dominics. Ramon Llull hi volgué donar un objectiu més directe: “En aquell mateix temps Ramon també obtingué, de l'esmentat rei de Mallorca [*Jaume II*], que es construís un monestir en el seu regne, i que fos dotat amb les possessions suficients, i que en ell s'establissin tretze frares Menors perquè hi aprenguessin la llengua aràbiga per convertir els infidels...; a aquests frares, i als altres que els succeeixin al mateix monestir, que, de les predites possessions, se'ls proveeixi per sempre de cinc-cents florins, tots els anys, per a llurs necessitats” (*Vita coetanea*, 17).

Ramon Llull no cessa en la producció d'obres escrites durant els anys 1276-1277: 5. *Ars notatoria* (Montpeller/Mallorca 1275), una *Art* gramatical a l'hora d'anotar apunts d'interès conceptual; 6. *Llibre de demostracions* (Montpeller/Mallorca 1275-1276), sobre els articles de la fe, l'existència de Déu, la Trinitat i l'encarnació; 7. *Llibre de l'Orde de Cavalleria* (Montpeller/Mallorca 1275-1276), sobre les funcions dels cavallers cristians dins la societat medieval; 8. *Doctrina pueril* (Mallorca 1275-1276), enciclopèdia general del saber per al fill Domènec; 9. *Oracions i contemplacions de l'enteniment / Orationes et contemplationes intellectus* (Mallorca, ca. 1276), l'intel·lecte entén les virtuts o atributs divins; 10. *Llibre contra Anticrist / Liber contra Antichristum* (Mallorca, ca. 1276), actitud mental davant les amenaces de l'Anticrist; 11. *Llibre del gentil i dels tres savis / Liber de gentili et tribus sapientibus* (Mallorca 1274-1276), sobre la doctrina de les tres lleis monoteistes; 12. *Ars uniuersalis* (o *Lectura Artis compendiosae inueniendi ueritatem*; Mallorca, monestir de Santa Maria de La Real, 1276): redacció segona de l'*Art*; 13. *Liber principiorum Theologiae* (Mallorca 1277?), sobre els setze principis propis; 14. *Liber principiorum Philosophiae* (Mallorca 1277?), sobre els setze principis propis.

El 15 d'octubre del mateix any 1276, el ja rei Jaume II fa una permuta d'una alqueria per una altra pertanyent a l'abadia de La Real de la ciutat –és a dir, Miramar–, i l'autorització eclesiàstica del convent estudi ideat per Ramon Llull arribà el dia 17 d'octubre de 1276, com consta en la butlla pontificia *Laudanda tuorum*, atorgada des de Viterbo pel recentment nomenat papa Joan XXI, elegit tot just el 8 de setembre.

L'escrit que omple aquests moments l'especulació de Ramon Llull és el 21. *Romanç d'Evast e Blaquerna* (Mallorca/Montpeller, 1276/1277-1283?), un aprofundit recorregut per la vida del protagonista, Blaquerna: I. “De matrimoni”, cap. 1-60; II. “Llibre d'Ave Maria”, cap. 61-66; III. “De prelació”, cap. 67-77; IV. “D'apostolical estament”, cap. 78-95; V. “De vida ermitana”, cap. 96-98, i “Llibre d'amic i Amat”, cap. 99-100; VI. “Art de contemplació”, cap. 101-114; fi del llibre, cap. 115. El Blaquerna que s'ha fet ermità arriba a ser bisbe i papa, i renuncia al càrrec per retornar a la vida ermitana, i es lliura a la contemplació d'un Déu amic, i hi estableix un diàleg qüestionari entre el Déu/Amat i l'ermità/amic, una lluita mística: així neix el *Llibre d'amic i Amat*, un dels llibres de mística més pertorbadors, car el diàleg es desenvolupa entre l'altre i l'altre, sense mixtió de cap mena, tot respectant la diferència d'ambdós. Algun dels versicles: 1. “Demanà l'amic a son Amat si havia en ell alguna cosa romàs a amar. I l'Amat respòs que ço per què l'amor de l'amic podia multiplicar era a amar”. 359. “–Digues, foll, ¿què és religió? Respòs: –Netadat de pensa, i desirar morir per honrar mon Amat i renunciar al món, a fi que no haja embargament a contemplar-lo i a dir veritat de sos honraments”.

IV. Etapa d'expansió: (1287/1288-1312, 24 anys; 55/56-80 anys d'edat; 167 obres)

TERCER PROPOSIT: DIÀLEG AMB ELS MUSULMANS

“Ramon anà a la Cúria romana per tal d'obtenir, si era possible, del senyor papa i dels cardenals, que s'instituïssin monestirs semblants [*al de Miramar*] pel món per a l'aprenentatge de les diverses llengües. En arribar, però, a la Cúria, Ramon va trobar, aleshores, el papa *mort de feia poc*, és a dir, el senyor papa Honori [IV]” (*Vita coetanea*, 18).

Ramon Llull era a Roma el mes de juny de 1287, moment en què hi arribà una ambaixada del rei mongol de Pèrsia, Aryūn Khan (1258-1291), fill d'Abaqa Khan, budista simpatitzant amb els cristians nestorians i els catòlics romans, amb la bona intenció d'oferir una aliança als cristians per anar en contra dels mamelucs d'Egipte,

que ja feia temps que ocupaven Terra Santa. L'ambaixada tartaromongola era encapçalada pel monjo Rabban Şaumā, bisbe nestorià, home culte i políglota.

Ramon Llull romandrà a Roma uns dotze mesos, durant els quals segurament tractà amb l'ambaixada mongola els problemes dels cristians d'aquelles terres orientals tan llunyanes. També hi va escriure dues obres, els 38. *Cent noms de Déu*, un paral·lel als noranta-nou noms que els musulmans dediquen a Déu, i el 39. *Llibre del tàrtar i del cristià* o *Llibre sobre el Salm 'Tot aquell qui vol'* en llatí, un comentari al credo de sant Atanasi d'Alexandria (296-373).

Segurament Ramon Llull no obtingué cap ajuda per als seus plans apostòlics –era un laic– i, al final del mes de maig de 1288, se'n va a la recerca d'ajuda a la primera ciutat universitària d'Europa, a París, on entrà en contacte amb la cort del rei Felip IV, nebot del seu amic el rei Jaume II de Mallorca, i “en temps del canceller Bertold [de Saint-Denys], va llegir allí mateix, a la seva aula, el *Comentari de l'Art general per disposició particular de l'esmentat canceller*” (*Vita coetanea*, 19), possiblement durant la quaresma de 1289. A partir d'aquest acte universitari Ramon Llull fou considerat un *Magister Artium, honoris causa*, és a dir, se li reconegué una categoria acadèmica en convalidació de totes les seves obres.

Durant l'estada parissenca, Ramon Llull escrigué deu obres (algunes acabades a Montpeller), i una de les més representatives del seu pensament és el 42. *Fèlix* o *Llibre de meravelles* (París 1288-1289), una obra teològica, filosòfica, ètica, política i antropològica, una obra que comprèn el 42a. *Llibre de les bèsties* (una sinopsi de ficció amb tesi politicosocial real), amb influències del *Roman du Renard* i del poema persa *Calila i Dimna*. Sens dubte, aquesta sinopsi és un bell exordi d'*El príncep* (1513) de Nicolau Maquiavel.

Ramon Llull deixa París i no hi tornarà fins l'any 1297: “Va retornar a Montpeller, on reféu de nou i també llegí [en públic] el mateix llibre que anomena [44] *Art d'atrotar veritat* [Montpeller 1290]: hi inclogué, en el mateix llibre, i també en tots els altres llibres que a partir d'aleshores féu, només quatre figures, havent esporgat –o, més aviat, disfressat–, per raó de la fragilitat de l'intel·lecte humà, que havia comprovat a París, dotze figures de les setze que anteriorment eren en la seva *Art* [en la 29. *Introductoria Artis demonstratiuae*, Montpeller, 1283-1285]”. També va escriure la 46. *Art amativa* (Montpeller, agost, 1290; primera obra datada), un tractat de Filosofia i Teologia sobre l'amor transcendent, i tres obres marianes entre París i Montpeller: 49. *Llibre de santa Maria* (Montpeller 1290), aplicació a Maria de trenta principis, les 50. *Hores de nostra dona santa Maria* (París/Montpeller 1289), un delicat *Officium paruum de Beata Maria Virgine*, i el 51. *Plant de nostra dona santa Maria* (París/Montpeller 1288-1289), una lamentació dramàtica aplicada a santa Maria durant la passió del seu fill. En l'àmbit de la teologia mariana, Ramon Llull és un dels primers propugnadors de la doctrina de la immaculada concepció de Maria, juntament amb els escolàstics William de la Ware i Joan Duns Scot (1266-1308).

OBJECTIU: MÓN MUSULMÀ

Ramon Llull sortí de Montpeller i reaparegué a Gènova al començament de l'any 1292: “Acomplertes com calia totes aquestes activitats a Montpeller, Ramon emprengué el camí i arribà a Gènova, on, fent-hi una parada no gaire llarga, va traduir l'esmentat llibre, és a dir, l'*Art d'atrotar [la veritat]*, a l'àrab. Un cop acabat això, [Ramon] dirigí les seves passes cap a la Cúria romana, desitjant, com en altres ocasions, obtenir allí mateix que es construïssin monestirs pel món per a l'aprenentatge de les diverses llengües” (*Vita coetanea*, 19).

Retornat a Gènova, ja entrada la primavera de 1293, Ramon Llull tingué molt bona acollida i tothom s'assabentà que volia travessar la mar en direcció a Tunis.

Arribat el moment, Ramon Llull tingué una sèrie de contrarietats de caràcter psicològic, que retardà la seva partida fins a recuperar-se. Superada la crisi, “Ramon, en assabentar-se... que hi havia una nau –que els genovesos anomenen en llengua vulgar ‘barca’– que havia estat aparellada per llevar àncores cap a la predita ciutat o reialme dels sarraïns, és a dir cap a Tunis, es va fer portar amb els seus llibres i amb altres coses que li eren necessàries, en contra les voluntats i els consells dels seus amics, en aquella barca. I, immediatament, així que els mariners, en sortir del port, començaren a navegar, Ramon va recuperar de sobte l’esperança de consciència –que havia cregut que havia perdut per l’obnubilació esmentada anteriorment–, feliç en el Senyor, gràcies a una misericordiosa il·luminació de l’Esperit Sant, juntament amb la salut del seu cos llànuid; de tal manera que, en poquíssims dies, admirant-se’n tots els qui venien amb ell, i fins i tot ell mateix, va notar que es trobava en tan bon estat de ment i de cos com ho havia estat, anteriorment, en tota la seva vida passada” (*Vita coetanea*, 25).

Arribat a Tunis, “Ramon, llavors, convocades de mica en mica, de dia en dia, les persones més versades en la llei de Mahoma, els digué, entre altres coses, que ell coneixia bé els fonaments de la llei cristiana en tots els seus articles, i que havia vingut per tal de convertir-se ell a llur doctrina, un cop escoltats els fonaments de la llei llur, és a dir, de Mahoma, en el cas de trobar-los, un cop debatuts entre ells, més vàlids que els raonaments dels cristians. I atès que així, de dia en dia, confluien cap a ell més persones i gent més versada en la llei de Mahoma, les quals li demostraven els fonaments de la llei [*del Profeta*], per tal de convertir-lo així a llur doctrina, Ramon, donant satisfaccions molt superiors a llurs raonaments, va parlar d’aquesta manera” (*Vita coetanea*, 26).

L’esquema vertebral de l’exposició doctrinal de Ramon Llull davant dels musulmans és ben clara i precisa: “–Cal que tot savi tingui aquella fe que atribueix al Déu etern –en qui tots els savis del món creuen–, la major Bondat, Saviesa, Virtut, Veritat, Glòria i Perfecció, i altres coses semblants; i totes aquestes coses en la major Igualtat i Concordança. També és més lloable aquella fe en Déu que posa una major Concordança o Conveniència entre Déu, que és la suprema i primera causa, i el seu efecte [*‘els savis del món’ fa referència especialment a Plató d’Atenes i Aristòtil d’Estagira*]. Ara bé, jo adverteixo ja, per aquelles coses que m’heu proposat, que tots vosaltres, sarraïns, que esteu sota la llei de Mahoma, no enteneu que, en les divines dignitats i en altres coses semblants esmentades més amunt, hi hagi actes propis que siguin intrínsecs i eterns, sense els quals les dignitats mateixes haurien estat ocioses també ‘des de l’eternitat’. Els actes de la Bondat, tanmateix, dic que són el bonificatiu, el bonificable i el bonificar [*formes correlatives*]; també que els actes de la Magnitud són el magnificatiu, el magnificable i el magnificar; i així mateix de totes les altres dignitats divines esmentades més amunt i de semblants. Però, atès que vosaltres atribuïu aquests actes predits només a dues de les dignitats o raons divines, com ja veig, és a dir, a la Saviesa i a la Voluntat, és manifest a partir d’això que vosaltres deixeu ociositat en totes les altres raons divines abans esmentades, és a dir, la Bondat, la Magnitud, etc., i, per consegüent, poseu també desigualtat i discòrdia entre elles; la qual cosa no és possible. En efecte, pels actes substancials, intrínsecs i eterns de les esmentades dignitats, raons o atributs, acceptats amb Igualtat i Concordança, com escau, els cristians proven amb evidència que la Trinitat de persones està en una sola simplicitat essència i natura divina, és a dir, la del Pare, i del Fill i de l’Esperit Sant” (*Vita coetanea*, 26).

A continuació, Ramon Llull explica els principis de la seva *Art* i els aplica a la demostració del misteri de l’encarnació, dogma ben difícil d’entendre per als sarraïns. Els raonaments de Ramon Llull van envaint les ments dels oients fins a amarar-los d’entusiasme i alguns d’ells ja són proclius a la revelació cristiana. Amb tot, un

personatge sarraí important va aconsellar al rei que decapités l'apòstol cristià, perquè destruïa la llei de Mahoma. Amb tot, un altre sarraí prudent aconsellà al rei que desistís de la mort, i el rei expulsà Ramon Llull del reialme de Tunis fent-lo conduir a una nau de genovesos. Com a molt tard pel mes d'octubre, "en veure [Ramon] que, en aquella ciutat [Tunis], no podia acomplir res pel servei de Crist, marxà a Nàpols, i allí, mentre anava llegint la seva *Art*, romangué fins a l'elecció del senyor papa Celestí V [5 de juliol de 1294" (*Vita*, 30). Una obra important en aquests moments és la 53. *Taula general*, que comprèn quatre figures (1. Figura A, 2. Figura T, 3. Figura composta de la primera i la segona, amb 36 cambres, i 4. Figura mòbil amb tres cercles), i ofereix una taula combinatòria amb 1.680 caselles.

A Nàpols, Ramon Llull, mentre espera l'arribada del nou papa Celestí, visita els sarraïns presoners al Castel dell'Ovo i possiblement va a la ciutat de Lucera, on també hi havia una nombrosa comunitat musulmana. Mentrestant la ploma lul·liana no reposa: 56. *Lo sisè seny, lo qual apel·lam affatus / Liber de sexto sensu, i. e. De affatu* (Nàpols, 17 d'abril de 1294), un tractat sobre els fonaments dels cinc sentits i d'un sisè, l'afat; 57. *Disputació de cinc savis* (Nàpols, 1294), sobre la processió de l'Esperit Sant; 58. *Flors d'amors i flors d'intel·ligència* (juliol, Nàpols, 1294), obra de tessitura mística, que vol trametre al papa Celestí V; 59. *Arbre de Filosofia desiderat* (Nàpols 1294): llibre dedicat al seu fill Domènec, perquè conegui la via de la Filosofia, servint-se d'un format arbori com a recurs mnemotècnic, per tal que "hagués membrança i ciència", i que per aquella ciència i membrança hagués coneixença de Déu, i manifestés la santa fe catòlica a aquells qui no la coneixen.

El papa Celestí V arribà a Nàpols el 5 de novembre de 1294, i tot seguit Ramon Llull li envia una carta, 61. *Petició de Ramon al papa Celestí V per a la conversió dels infidels*, en la qual li recorda els punts següents: 1) cristianitzar els infidels, 2) fer estudis de llengües, 3) fer una croada armada, 4) recuperar els cismàtics i els tàrtars, 5) fer intercanvi de savis cristians amb savis musulmans, i 6) ser ell dels primers a ser enviat als sarraïns.

El papa Celestí V, d'altra banda, acabà dimitint el dia 13 de desembre davant el col·legi cardenalici al Castel Novo. Ramon Llull seguí en directe, el 24 de desembre, la nit de Nadal, tots els detalls de l'elecció del nou papa, Bonifaci VIII, excel·lent canonista i bon administrador, que governaria fins l'any 1303.

ROMA: 1295

El 24 de gener de 1295, la cort pontifícia es trasllada a Roma, on el papa Bonifaci VIII fixa la seva seu i on serà coronat el 25 de febrer. Ramon Llull segueix la cort papal: "En aquest [nou papa], també Ramon s'esforçà, amb totes les seves forces, a suplicar-li a favor d'algunes utilitats de la fe cristiana. I, per bé que [Ramon] patís moltes angoixes seguint freqüentment el summe Pontífex, de cap manera no desistia, en realitat, del seu intent, esperant, sens dubte, que aquell es dignaria a escoltar-lo, en tant que ell no suplicava cap benefici personal o prebenda, sinó pel bé públic de la fe catòlica sense cessar" (*Vita coaetanea*, 31).

Ramon Llull presentà aleshores al papa Bonifaci VIII la 62. *Petitio Raimundi pro conuersione infidelium ad Bonifatium VIII papam*, redactada entre Nàpols i Roma. L'obra comprèn els apartats següents: 1. Dos tresors (estudis de les llengües dels infidels i mitjans de croada per conquerir Terra Santa), 2. Mitjans econòmics, 3. Grecs, cismàtics i tàrtars, 4. Sarraïns, 5. Exhortacions, 6. Sacrificis i 7. Feblesa religiosa.

Pel mes d'agost, Ramon Llull pren consciència una vegada més que no era escoltat per les autoritats eclesiàstiques, i es lliura a la seva croada intel·lectual personal i redacta 63. *Lo desconhort*, una obra versificada i dialogada, on expressa tot

el seu desencís davant la nul·la resposta de la cúria papal als seus projectes apostòlics, i emprèn la seva segona obra més extensa: el 29 de setembre, dia de sant Miquel, comença a redactar el 65. *Arbre de ciència*, síntesi científica, filosòfica, teològica i metodològica de tot el coneixement, en setze llibres, els catorze primers dels quals sintetitzen tot el saber, i els dos darrers hi insisteixen sota la forma de semblances, paràboles i preguntes, tot avantposant la lògica simbòlica en format arbori a la sil·logística, alhora que s'hi estableix una jerarquia de tots els aspectes del saber de l'home racional que viu en societat i aspira a l'eternitat. Els llibres són els següents: I. Arbre elemental (amb les *Cent formes*). II. Arbre vegetal. III. Arbre sensual. IV. Arbre imaginari (amb aplicació i pràctica de les *Cent formes*). V. Arbre humanal. VI. Arbre moral. VII. Arbre imperial. VIII. Arbre apostolical. IX. Arbre celestial. X. Arbre angelical. XI. Arbre eviternal. XII. Arbre maternal. XIII. Arbre de Jesucrist. XIV. Arbre divinal. XV. Arbre exemplifical. XVI. Arbre qüestionari, i Fi d'aquest arbre. Cada llibre té divuit arrels que són els principis absoluts i relacionals: Bondat, Magnitud, Duració, Potestat, Saviesa, Voluntat, Virtut, Veritat, Glòria, Diferència, Concordança, Contrarietat, Principi, Mitjà, Fi, Majoritat, Igualtat, Minoritat.

Quatre obres més escriurà Ramon Llull abans de sortir de Roma dintre de l'any 1296: el 66. *Llibre dels articles de la fe o Apòstrofe al summe pontífex*, que va lliurar personalment al papa Bonifaci VIII (Roma, 23 de juny de 1296), un repàs teològic sobre els catorze fonaments de la fe, dedicat també als cardenals, en vista de l'acció apostòlica; el 67. *Llibre d'ànima racional* (Roma, 1296), sobre l'entitat de l'intel·lecte o ànima racional; el 68. *Liber de potentia, obiecto et actu* (Roma, 1296), una anàlisi de la teoria del coneixement, i els 69. *Proverbis de Ramon* (Roma, 1296), una col·lecció de sis mil proverbis. “Al final, però, Ramon compregué que no podia aconseguir res del summe Pòntifex, i marxà a la ciutat de Gènova, on va compilar alguns dels seus llibres. A continuació, Ramon va anar a l'encontre del rei de Mallorca [Jaume II, a Montpeller]” (*Vita*, 32), on romangué fins a finals del mes de febrer de 1297. “I després d'haver mantingut, per l'una banda i per l'altra, un col·loqui, [Ramon Llull] emprengué el camí cap a París, i allí, mentre anava llegint en públic la seva *Art*, va compondre un gran nombre de llibres (*Vita coetanea*, 32).

PARÍS: 1297-1299 (segon viatge)

El mes d'octubre de 1297, Ramon Llull finalitza una obra de mística, segurament hostatjat a la cartoixa de Vauvert, als afores de París, intitulada 77. *Arbre de Filosofia d'amor*, que dedica al rei Felip IV i a la seva esposa Joana de Navarra. Aquesta obra està relacionada amb la 46. *Art amativa* (1290), si bé amb un llenguatge místic més excels, i en ella la dama Filosofia de l'amor lamenta que els humans tributin amor només a la seva germana, la Filosofia del saber.

Ja en l'any 1299 Ramon Llull finalitza, el llibre 81. *De quadratura i triangulatura de cercle* (subtítol llatí, *De principiis Theologiae*; París, juny, 1299), sobre els principis geomètrics i axiomes de demostració teològica; la 82. *Ars electionis* (París, 1 de juliol de 1299), sobre l'art d'elegir les persones justament per a un càrrec públic; 83. *Liber de Geometria noua et compendiosa* (París, juliol, 1299), sobre l'aplicació de teoremes geomètrics a la fe. Durant el mesos d'agost i setembre, Ramon Llull es dirigeix a Mallorca, passant per Montpeller i fent una aturada a Barcelona, i mentre fa el camí va redactant el 85. *Cant de Ramon* (París/Mallorca 1299-1300), un sublim cant de lament.

BARCELONA: 1299-1300

Ramon Llull, arribat a Barcelona, visita els reis catalans, els demana ajuda i els dedica dos llibres: 87. *Dictat de Ramon* + 88. *Coment del dictat* (en llatí: 87-88. *Dictatum Raimundi et eius Commentum*, camí de París/Barcelona, octubre-novembre, 1299): comentari sobre veritats cristianes amb argumentació lògica, dirigit al comte-

rei Jaume II de Catalunya; les 89. *Oracions de Ramon/Llibre d'oracions [i de doctrina d'amar Déu]*, un llibre de pregàries, dedicat als reis Jaume i Blanca d'Anjou. El rei Jaume II concedeix a Ramon Llull el permís d'exposar la seva *Art* i la veritat de la fe catòlica a les sinagogues i mesquites dels seus regnes: és el dia 30 d'octubre de 1299.

MALLORCA: 1300-1301 (68-69 anys d'edat)

“Mentre feia allí estada [*a Mallorca*], [*Ramon*] posà tots els seus esforços, tant per mitjà de discussions com també de predicacions, per atreure els nombrosos sarraïns que allí habitaven a la via de la salvació. També féu allí alguns llibres” (*Vita coetanea*, 32). En realitat, Ramon Llull retornà a Mallorca per la qüestió de la seva fundació de Miramar: ja havia donat els resultats convenients i havia aconseguit els objectius esperats, havia arribat el moment de tancar-la (19 de març de 1301).

Els llibres redactats a Mallorca entre el juliol/desembre de 1300 i el març/abril de 1301 són els següents: 90. *Medicina de peccat* (juliol), en sis parts: pecat, contrició, confessió, satisfacció, temptació i oració; 91. *Compendiosus tractatus de articulis fidei catholicae* (juliol): un Déu unitrí, creació del món i resurrecció; 92. *Llibre de l'És de Déu* (setembre): sobre l'essència dinàmica de Déu; 93. *Llibre de coneixença de Déu / Liber de cognitione Dei* (octubre): explicació racionalitzada de l'essència de Déu; 94. *Llibre d'home* (novembre): coexistència de l'ànima i del cos de l'home, mort física i mort espiritual pel pecat, oració. 95. *Llibre de Déu* (desembre): deu qüestions sobre Déu i Jesucrist de cara als infidels.

“S'esdevingué llavors, mentre Ramon s'afanyava en semblants treballs [*predicacions, etc., cap. 32*], que es van estendre unes notícies, segons les quals l'emperador dels tàrtars, Cassà, havia envaït el reialme de Síria [*1299-1300*] i ambicionava [*posar-lo*] tot sencer sota el seu domini. En haver-ho sentit també Ramon, creuà la mar vers Xipre amb una nau que trobà aparellada, i allí va constatar que aquelles notícies eren absolutament falses. Sentint-se Ramon, aleshores, frustrat en la intenció per la qual hi havia vingut, començà a cercar un altre camí, en el qual pogués consumir el temps que Déu li havia concedit, no en l'oci, sinó més aviat en una obra acceptada per Déu i profitosa per al proïsme” (*Vita coetanea*, 33).

Obres escrites a Xipre

97. *Rhetorica noua* (monestir de sant Joan Crisòstom, Xipre, setembre, 1301; versió catalana perduda; ROL XXX, 2005; d. a., llatí amb traducció catalana a TOLRL 1, 2006): sobre la teoria del llenguatge.
98. *Liber de natura* (Famagusta, Xipre, desembre, 1301; ROL XXX, 2005): escrit filosoficoteològic sobre la natura.
99. *Llibre què deu hom creure de Déu / Liber quid debet homo de Deo credere* (Aleàs, Armènia Menor, Cilícia, gener, 1302; NEORL III, 1996; ROL XXX, 2005): catecisme sobre la fe cristiana per a cristians i no cristians.
100. *Mil proverbis / Mille prouerbis* (de Xipre a Gènova, gener-febrer de 1302; ORL XIV, 1928; ROL XXX, 2005: edició en català i llatí: *Beati Raymundi Lulli Doctoris Illuminati et Martyris Liber de mille proverbis latina simul et lemovicensi lingua nunc primum editus*, Mallorca, Miquel Cerdà-Miquel Amorós, 1746; assequible a 'Ramon Llull DB', *Textos digitalitzats*): sobre l'escala dels éssers, virtuts, vicis, riqueses, pobresa, etc.

ANY 1302: Cilícia–Xipre–Jerusalem–Gènova; 70 anys

A començament de gener de 1302, Ramon Llull és a la ciutat d'Aleàs (o Aiàs, o Ayas o Al·leas), a la Cilícia (o Armènia Menor), enclau cristià, on escriu el 99. *Què deu hom creure de Déu* per als cristians de la ciutat: un catecisme, perquè els fidels es mantinguin en les seves creences i puguin donar respostes als infidels.

En base al posterior 122. *Liber de fine* (abril de 1305), es pot admetre que Ramon Llull també visità Jerusalem, potser a l'estiu:

Jo he estat moltes vegades davant l'altar de sant Pere a Roma. Jo l'he vist molt adornat, il·luminat; allí he vist moltes vegades el senyor papa celebrar [la missa] amb els cardenals, i cantar lloances amb altes i nombroses veus, beneint nostre senyor Jesucrist.

Ara bé, hi ha un altre altar, que és l'exemplar i el senyor de tots els altres, i, quan el vaig veure, només hi havia dues làmpades en ell; una, tanmateix està trencada. La ciutat està despoblada, ja que allí gairebé no habiten més de cinquanta persones, sinó que moltes serps viuen allí dins els seus caus. I aquella ciutat és la més excel·lent, per damunt de totes les altres ciutats; i això ho entenc pel que fa a Déu. Però, pel que fa a nosaltres, veieu quin és el seu decor, i de quina mena és, en què consisteix, de qui ve i quant interessa. I, ¿és que no som cristians? O bé, ¿què som? I, per això, Crist veurà quins són els seus amics i quins no estan per a dur a terme aquest deure. En efecte, els seus noms estaran escrits en la memòria divina i en la seva justícia, i també en el seu poder: i aquesta escriptura durarà fins al dia del judici (lín. 731-746).

A finals de 1303, Ramon Llull emprèn el viatge de retorn cap a Occident, direcció Gènova, i, durant aquesta retirada, enllestirà els 100. *Mil proverbis*: sobre l'escala dels éssers, les virtuts cardinals i teològals, la Veritat, la Contrició, la Consciència, la Penitència, la Confessió, la Satisfacció, la Santedat, l'Abstinència, la Humilitat, la Pietat, la Devoció, l'Oració, la Pacència, la Consolació, l'Obediència, la Legalitat, la Llarguesa, la Perseverança, la Cortesia, l'Honor, la Vida i la Mort, i sobre els vicis capitals.

ANY 1303: Gènova–Montpeller; 71 anys

A Gènova, Ramon Llull experimentà una trobada interessant amb un jueu, que fins i tot, dos anys després, recordarà en el 122. *De fine*: “Dic i fins i tot ho juro el que, a Gènova, em va ocórrer una vegada, mentre vaig voler disputar amb un jueu sobre la fe ajudant-me de les raons necessàries: i ell digué que això no m'era lícit, perquè el summe Pontífex no ho volia. I aleshores jo vaig dir que jo volia disputar amb ell amb tals raons concloients, amb les quals li desfaria totes les seves raons, i que ell no podria desmuntar les meves de cap de les maneres. Ara bé, no ho faria ‘propter quid’ [de la causa a l'efecte] ni ‘per quia’ [de l'efecte a la causa], sinó per *aequiparantiam* [per equiparança], sobre la qual hem fet un llibre [obra 121. *De demonstratione per equiparantiam*], esmentat més amunt al començament, i per mitjà també de molts altres esmentats ja més amunt. I finalment vàrem disputar com he dit. I, al final, ell se n'anà corrents, de manera que no s'atrevisí després a aparèixer davant meu per culpa de la disputa” (lín. 575-586)

Ramon Llull, que conservava la bona amistat amb el rei Jaume II de Mallorca, arriba pel mes d'octubre a Montpeller, on redacta la 105. *Disputatio fidei et intellectus*, una obra de debat escolàstic, en la qual l'Intel·lecte i la seva germana, la Fe, discuteixen sobre si els articles de la fe cristiana són demostrables per mitjà de raons necessàries.

novembre ANY 1304: Montpeller–Gènova–Montpeller; 72 anys

A Montpeller, Ramon Llull acaba pel mes de març l'extens 115. *Liber de consilio*, que resulta una obra de l'estil dels *specula principum* medievals, tot proveint de normes científiques generals per a una bona conducta del governant, i encara ultimarà, en el mes d'abril, l'extens llibre 116. *De inuestigatione actuuum diuinarum rationum*, sobre la Trinitat i el dinamisme en Déu, i el 117. *Liber de praedestinatione et libero arbitrio*, temes força obscurs i preocupants per als homes.

Ramon Llull dona per acabat en el mes de desembre l'extensíssim 118. *Liber de praedicatione*, en la primera part del qual tracta les virtuts i els vicis per mitjà de les regles, i la segona part comprèn cent sermons: 52 per als diumenges; 12 sobre Jesucrist; 4 sobre

Maria; 31 sobre els sants; 9 sobre les benaurances, i el darrer, pels difunts el dia 2 de novembre.

ANY 1305: Montpeller–Barcelona–París; 73 anys

S'acaba l'extens llibre 120. *De ascensu et descensu intellectus* (març), una altra obra fonamental de la filosofia lul·liana, i el breu 121. *Liber de demonstratione per aequiparantiam* (març), centrat en les persones divines.

Tanmateix Ramon Llull no perd la idea de fer una croada: veu les ambicions del rei Francès Felip IV, i la Seu de Sant Pere continua vacant, i els cardenals electes italians i francesos blandeixen només ambicions: del mes d'abril és el 122. *Liber de fine*, un tractat de filosofia política:

Atès que el món ha romàs en una situació dolenta llarg temps, i encara s'ha de témer una de pitjor, ja que pocs són els cristians, i, en canvi, molts són els infidels que malden per destruir els cristians, i tot multiplicant-se prenen i usurpen les seves terres, blasfemen contra la santíssima Trinitat de Déu, vera i digníssima, i contra la beatíssima encarnació de nostre senyor Jesucrist, rebutjant-la vilment, i posseeixen Terra Santa per a deshonor de la cúria celeste.

I, perquè els cristians no volen donar un remei a aquest depravat i injust estat, és per això que un home va deixar tot el que tenia, i, en conseqüència, llargament treballà, anant gairebé per tot el món, fins al punt de poder directament impetrar amb el senyor papa, els senyors cardenals i també amb altres prínceps d'aquest món el remei i l'ajuda, per tal d'evitar totalment, si podia, un mal tan gran i màximament deshonest, procurant de tal manera que el senyor papa i els senyors cardenals i també els altres prínceps esmentats permetessin d'edificar i construir alguns monestirs, en els quals alguns homes valuosos lletrats, desitjosos de patir mort per Crist, aprenguessin i escoltessin les diverses llengües dels infidels, a fi d'anar, conseqüentment, per tot el món a predicar l'evangeli, com preceptuà nostre senyor Jesucrist, que digué a sant Pere: "Pere, si m'estimes, pastura les meves ovelles" [Joan, 21, 17].

Però jo, que sóc només un home, no he pogut aconseguir res d'això. I la causa per la qual no he pogut és perquè el bé públic no té amics, i, si en té alguns, són pocs, com es fa evident per a qualsevol que contempli la veritat. En efecte, la devoció i la caritat gairebé han estat oblidades en tots, i, com que he fet molts llibres contra els infidels i per a l'exaltació de l'intel·lecte humà, amb la intenció que sigui artificiosament general a totes les ciències, aquest llibre serà anomenat *Fi* de tots ells ("libellus iste *Finis* omnium erit dictus"; lín. 4-31).

En una trobada amb el comte-rei Jaume II a Barcelona (agost), Ramon Llull el vol convèncer perquè presenti l'esmentada obra 122. *Liber de fine* al papa Climent V: hi insisteix en la fundació de centres de llengües, en la unió dels ordes militars i en una nova croada, i reapareix la idea del *bellator rex*, que haurà de governar el nou orde militar unitari que les circumstàncies demanen, tot considerant la figura del mateix rei Jaume II com a més adient per a aquesta magna empresa.

Ramon Llull surt de Barcelona acompanyant el rei Jaume II cap a Montpeller, on s'havien de trobar amb Jaume II de Mallorca i el papa Climent V, que venia de Bordeus per dirigir-se a Lió. L'entrevista tingué lloc els dies 11-17 d'octubre a Montpeller, i Ramon Llull hi presentà els tres objectius de sempre (creació de tres o quatre monestirs de llengües, un únic orde militar i l'aportació del delme econòmic per a la croada), i, d'aquesta trobada d'alt nivell, en donarà fe en el 131. *Liber disputationis Raimundi christiani et Homeri saraceni* de l'any 1308, quan escriu: "sobre aquest assumpte he parlat més llargament en el [122] *Liber de fine*, que el senyor papa té, el que el senyor rei d'Aragó li féu arribar: aquest rei, certament, a Montpeller, va oferir la seva persona, la seva terra, el seu exèrcit i el seu tresor per lluitar contra els sarraïns tot el temps que plagués al senyor papa i als senyors cardenals; i d'això, n'estic segur, perquè jo hi era

present” (III, lín. 94-100), i les mateixes peticions reapareixeran en el 133. *Liber clericorum* (1308).

Hi ha la possibilitat d'un viatge curt a París, el tercer, però no està ben documentat.

ANY 1306/1307: Lió–Montpeller–Mallorca–Gènova–Bugia; 74/75 anys

Retornat a Mallorca, Ramon Llull emprèn un nou viatge al Nord d'Àfrica, a la ciutat de Bugia: surt de Mallorca en direcció a Gènova, on tenia una molt bona acollida per part de la població, s'embarca pel mes d'abril/maig. La *Vita coetanea*, tot seguit, presenta un Ramon Llull predicant a la plaça de Bugia amb un to sever i provocatiu:

[*Vita*, 36bis]. Ramon, posant-se al bell mig de la plaça principal d'aquesta ciutat, clamava amb veu alta, prorrompent en aquestes paraules: –La llei dels cristians és veritable, santa i agradable a Déu; però la llei dels sarraïns és falsa i errònia, i estic preparat per a demostrar-ho...

Portat Ramon a la presència d'aquell <cap religiós>, li diu el supervisor:

–¿Per què t'has mantingut en una estupidesa tan gran, fins al punt que t'has atrevit a impugnar la llei veritable de Mahoma? ¿No saps que qualsevol que així s'atreveixi està sotmès per això a una sentència capital?

Contestà Ramon: –El veritable servent del Senyor, que coneix la veritat de la fe catòlica, no ha de témer els perills del cos mortal, quan pot abastar la gràcia de la vida espiritual per a les ànimes dels infidels.

[37]. El supervisor li digué: –Si creus, doncs, que la llei de Crist és veritable, però consideres falsa la llei de Mahoma, aporta una raó necessària que ho provi...

Aleshores, Ramon, volent provar la Trinitat, va començar a argüir d'aquesta manera: –Tot ésser perfectament bo és en si mateix tan perfecte, que no necessita fer el bé fora d'ell mateix ni mendicarlo. Tu dius que Déu és perfectament bo des de l'eternitat i fins a l'eternitat; per tant ell no necessita mendicar ni fer el bé fora d'ell mateix; perquè, si així fos, aleshores no seria perfectament bo, sincerament. I, perquè tu negues la beatíssima Trinitat –suposant que no existeix–, Déu no fou perfectament bo des de l'eternitat fins que va produir el bé del món en el temps. Tu, però, creus en la creació del món, i, per això, Déu fou més perfecte en bondat quan va crear el món en el temps que no ho havia estat abans, perquè la bondat és més bona en difondre's ella mateixa que existint ociosa. Això, però, ho sostinc per tu...

[38]. En conseqüència, el supervisor restà estupefacte pel seu raonament, i no va replicar ni una sola proposta, ans va manar tot seguit que fos lliurat a la presó...

[39]. Al dia següent, però, es congregaren els clergues de la llei davant del supervisor, demanant-li que li donés mort. Iniciat, en canvi, el Consell sobre la manera com el liquidarien, es determinava per majoria que fos portat Ramon a llur presència, i que, si podien percebre que ell era un home de ciència, seria mort sense remissió, però que, si era un home ignorant i estúpid, el deixarien anar com a tal estúpid. En sentir-ho un dels qui havia fet la travessia des de Gènova fins a Tunis amb Ramon, i que havia escoltat, amb freqüència, les seves plàtiques i els seus raonaments, els digué: –Aneu en compte, que no es presenti aquest davant del pretori [*tribunal d'afers civils existent entre els comerciants estrangers a Tunis, entre ells els mallorquins*]: no hi ha dubte que remourà aitals raonaments contra la nostra llei, i ens resultarà difícil o impossible de rebatre-les.

Aleshores acordaren que no hi fos portat. Quan hagué passat un breu període de temps, el canviaren en una presó més suau. Més tard, es reuniren els genovesos i els catalans que eren allí, i demanaren que [*Ramon*] fos posat en un lloc més decent. I així fou fet...

[40]. Però, mentre insistien freqüentment sobre tals coses, van acordar que cadascú faria un llibre, en el qual cada part confirmaria la seva llei amb les raons més eficaces que pogués; a més, la llei d'aquell qui utilitzés raons més fermes seria considerada més certa.

I, quan Ramon ja s'estava aplicant eficaçment en el seu llibre, s'esdevingué que fou enviada una ordre de part del rei de Bugia, que en aquell temps residia a Contextina

[Constantina, al nord de Numidia, Argèlia, l'antiga Cirta], segons la qual Ramon, un cop llegida la carta, havia d'ésser expulsat de Bugia.

[41]. Embarcant-se, doncs, [Ramon] en una nau que era en aquell port, s'ordenà al propietari de l'esmentada nau que no permetés que aquell home retornés mai més en aquella terra. Llavors, mentre aquella nau feia el trajecte cap a Gènova, s'esdevingué que, a l'alçada de Porto Pisano, s'alçà una forta tempesta en la mar [era hivern]; eren, en efecte, allunyats deu milles de l'esmentat port. I, com que la nau patia per tots costats els gravíssims embats del temporal, al final van sofrir el naufragi; alguns, doncs, moriren i foren engolits, d'altres, en canvi, se salvaren pel previ auxili de Déu. Entre aquests darrers, Ramon i el seu acompanyant que, havent perdut tots els llibres i pertinences, van arribar com un desvalgut sobre una barca a les ribes de la mar.

ANY 1308: Pisa–Montpeller–Pisa–Gènova–Montpeller–Poitiers–Gènova–Marsella?–Avinyó?–Montpeller; 76 anys

En el mes de gener de 1308, Ramon Llull escriu la 126. *Ars breuis*, un vademècum artístic: l'afabet, les quatre figures amb l'explicació dels seus continguts, les definicions, les regles, la Taula amb set columnes, l'evacuació de la Figura tercera, la multiplicació de la Figura quarta, la mixtió dels principis i de les regles, els nou subjectes, l'aplicació de l'*Art*, les cent formes, les qüestions sobre tots els temes tractats, i la manera d'habituar-se a l'*Art* per a saber-la aplicar.

I, tot seguit, Ramon Llull es dirigeix a Montpeller. estaria ocupat en l'arreplega del que tenia escrit de l'obra 128. *Ars generalis ultima*, però hi ultima abans l'obra 130¹. *De uenatione substantiae, accidentis et compositi*, datada a Montpeller ja en el mes de febrer de 1307 *ab Incarnatione*, és a dir, de l'any 1308, i el 130². *Tractatus de uenatione medii inter subiectum et praedicatum* (*Tractat sobre la recerca del mitjà entre el subjecte i el predicat*. Recollit i allargat el text de l'obra 128. *Ars generalis ultima*, que tenia entre mans de feia temps, Ramon Llull retornaria tot seguit a Pisa, on, en el mes de març, acaba d'escriure l'obra començada a Lió: “Aquesta *Art* fou començada per Ramon a Lió, a la vorera del Roine, en el mes de novembre de l'any 1305, i ell mateix la va acabar a la ciutat de Pisa, al monestir de sant Domnino, a lloança i honor de Déu, en el mes de març, en l'any 1308 de l'encarnació de nostre Senyor Jesucrist. I que sigui recomanada davant d'ell i de la beata Verge Maria, mare seva. Amén”.

En aquest mes d'abril, Ramon Llull reescriu en llatí a Pisa l'esmentat 131. *Liber disputationis Raimundi christiani et Homeri saraceni*, escrit primer en àrab a Bugia, però perdut en el naufragi (*Vita* 41); aquesta obra és autobiogràfica: [*Incipit*] “Es diu que un home cristià-aràbic [*homo christianus arabicus*], el nom del qual era Ramon, que treballà molt de temps perquè els infidels vinguessin a la santa fe catòlica [...]. [III, lín. 17-25] I el cristià, mentre era a Pisa, es recordà de les predites raons, que tingué amb l'esmentat sarraí, i amb elles va compodre aquest llibre en llatí, i el va enviar al senyor papa i als reverends cardenals, perquè veiessin i mostressin les predites raons del cristià i del sarraí als savis cristians, perquè ells mateixos veiessin per quines raons els sarraïns intenten destruir la llei dels cristians, i fan llibres sobre les mateixes raons, un dels quals veié el cristià mentre era a la presó [...]. [*Explicit*] A lloança i honor de Déu finí Ramon Llull aquest llibre a Pisa, al monestir de sant Domnino, en el mes d'abril, en l'any 1308 de l'encarnació de nostre Senyor Jesucrist”.

En el mes de maig, s'acaba el tractat teològic 132. *De centum signis Dei*, en el qual l'autor aplica cinc proves als vint signes divins que ha escollit –àngel, cel, foc, home, imaginativa, sensitiva, vegetativa, diferència, concordança, contrarietat, principi, mitjà, fi, majoritat, igualtat i minoritat, potència, objecte i acte, indivisió, sil-logisme, fe, esperança, caritat, perfecció, gràcia, justícia i misericòrdia–, car la felicitat dels homes, diu en les

primeres paraules del pròleg, consisteix a entendre Déu, i estimar-lo, i recordar-lo, i això es fa amb totes les forces de l'ànima racional.

Abans de sortir de Pisa, Ramon Llull reprèn la seva tesi sobre la formació unitària d'una croada incitant les autoritats municipals de Pisa a la recuperació de Terra Santa:

[*Vita*, 42]. Un cop acabada, doncs, l'esmentada *Art* i completats molts altres llibres allí mateix, [*Ramon*], que volia també incitar el comú de la ciutat de Pisa al servei de Crist, proposà al seu Consell que fóra bo que s'instituïssin uns religiosos soldats cristians en un mateix orde, destinats a aquest fi, és a dir, a sostenir una guerra contínua contra els pèrfids sarraïns per la recuperació de la Terra Santa. Aquells, condescendint al seu agradable parlament i al seu encisador consell, escriviren unes cartes al summe Pontífex i als cardenals relatives a un assumpte tan salutífer.

Ramon Llull deixa Pisa i se'n va a Montpeller (maig), on, fins l'abril de 1309, hi redactarà disset obres més i una carta (142a) adreçada al rei Jaume II de Catalunya/Aragó. L'extensa obra 134. *Ars compendiosa Dei* és datada en el mes de maig a Montpeller, i en ella Ramon Llull aplica els principis que ha recollit en la 128. *Ars generalis ultima* a la doctrina teològica, ja que diu que "fem aquesta art per entendre i estimar Déu, a fi que l'intel·lecte humà ascendeixi artificialment [*artificialiter* : *per mitjà de l'Art*] al coneixement diví i, per conseqüent, a l'amor, ja que el que l'intel·lecte no pot [*aconseguir*] sense artifici ho pot amb artifici, però mitjançant la gràcia i saviesa divines. I, perquè com més Déu és entès tan més és estimat, per això es fa aquesta art per estimar Déu el màxim" (Pròleg, lín. 3-9). L'obra tractarà també de la creació, la salvació i la damnació, i sobre tot el conjunt temàtic de l'obra redactarà 578 qüestions amb les seves respostes.

Ramon Llull acaba, en el mes de novembre, tres obres filosòfiques: el breu 136. *Liber de aequalitate actuum potentiarum animae in beatitudine*, en el qual es posa de manifest com els principis artístics poden ésser aplicats al temes teològics, la qual cosa fa pensar en la possibilitat que la *Saviesa* pugui estar propera a les virtuts teològiques o caure dins el seu àmbit; el també breu 137. *Liber de inuestigatione uestigiorum productionis diuinarum personarum* i el 138. *Liber de experientia realitatis Artis ipsius generalis*, completat amb una *Epístula de Ramon* (VII, lín. 93-149), que articula amb aquests termes:

Perquè els infidels lletrats perceben dels fidels lletrats que la sacrosanta fe catòlica no és provada, i perquè els fidels, instruïts perfectament en la seva demostració pels antics, els diuen que la fe no es pot demostrar, dubten convertir-se a la fe cristiana, car responen que no és de la naturalesa d'un home savi de deixar el seu creure per un [*altre*] creure, sinó que [diuen que] estaria bé de deixar el fals creure pel ver entendre.

Per això jo, Ramon, que he treballat molt discutint amb ells, i fins i tot treballat amb la sacrosanta església, perquè se'ls doni el camí i la doctrina, per la qual ells, i en conseqüència tots els altres, puguin ser il·luminats i afectats per la llum de la certitud de la vera fe, els dic que la sacra fe pot ésser veritablement demostrada, fent distincions, tanmateix, sobre la [manera de] demostrar per no caure en l'equivoc de demostrar.

Dic, doncs, que la demostració té quatre espècies, dues de les quals els antics filòsofs no veieren a causa de la seva manca de fe, és a dir, la demostració feta 'per hipòtesi', o a partir de dades o concessions, i la demostració 'per equiparança' en les coses divines, sinó tan sols demostracions 'propter quid' i 'per quia'. Tanmateix, la d'aquestes dues que és 'propter quid', com que es fa per 'prius' o 'per causam', no té lloc entre les coses divines, atès que Déu no té 'prius' ni 'causa'. La demostració, però, 'per quia' no és admesa pels infidels, perquè no és la principal en les coses divines.

Per [tot] això concluïm per les dues primeres espècies contra ells: i, en primer lloc, per la hipòtesi concedida per ells, com són les següents. El profeta Isaïas [7, 9] ens diu: 'Si no creieu, no entendreu'. I els cristians, jueus i sarraïns convenen ensems que Déu és

summament bo, summament gran, summament poderós, summament intel·ligent, summament amant; i així de les restants raons de Déu, segons que ells mateixos asseguren; diuen també que és infinit i etern, car altrament aquelles dignitats no serien de la naturalesa de la summitat divina; la qual cosa és impossible i falsa. I, per això, d'aquestes coses, per ells concedides i donades, concloc que per necessitat hi ha producció o intensa activitat en les coses divines. Això és evident en el [131] *Liber de disputatione facta inter Raimundum christianum et Hamarum saracenum* [1308], i en la [134] Art que vaig fer, anomenada de *Deo* [1308], i en tots els altres llibres, en els quals he parlat sobre aquesta matèria.

Ara bé, vaig escriure un llibre, la [121] *De demonstratione per aequiparantiam* [1305], pel qual es fan tals demostracions contra els infidels, perquè ells no les poden destruir, com vaig provar. En efecte, totes les cavil·lacions seves, arguments i sofisticacions queden anul·lades totalment per elles; i, sobre això, conec la veritat per experiència.

ANY 1309: Montpeller–Avinyó?–París (quart viatge); 77 anys

L'activitat literària de Ramon Llull a Montpeller continua sense interrupció: conclou el brevíssim 140. *Liber de conuersione syllogismi opinatiui in demonstratiuum cum fallacia uicesima*, els 142. *Proverbis d'ensenyament*: el proverbí era un gènere literari apreciat per Ramon Llull, amb el qual enriqueix el seu afany didàctic, car era un recurs breu, ple de doctrina i fàcil de recordar; ja en el 1296 havia iniciat els primers proverbis en el llibre *Arbor exemplificalis* (llibre XV del 65. *Arbre de ciència*), una obra dels *specula principis*.

La seqüència bibliogràfica d'aquest mes de març a Montpeller és la següent: la 141. *Excusatio Raimundi*, començada en el mes de desembre de 1308, i el 143. *Liber de maiori agentia Dei*, sobre la activitat interior de Déu trinitari amb estructura correlativa, i l'encarnació seria una mostra d'aquesta activitat interior divina; el 144. *Liber de conuenientia, quam habent fides et intellectus in obiecto*, en tant que la fe i la raó estan relacionades, el 145. *De duodecim syllogismis concludentibus duos actus finales, unum intrinsecum, alium extrinsecum*, on els dotze sil·logismes s'apliquen a demostrar la Trinitat (acte intrínsec) i l'encarnació (acte extrínsec), el 146. *Liber de acquisitione Terrae Sanctae* encara a Montpeller en el mes de març, adreçat al papa Climent V, amb el pensament posat en el seu "primer negoci de Déu", és a dir, el de fundar col·legis per a preparar persones que vagin als països dels sarraïns i dels tàrtars, a fi de reconduir tot el món cap al cristianisme. Posteriorment, intentarà encara provocar la intercomunicació religiosa en el 195. *Liber de participatione christianorum et saracenorum*, del mes de juliol de 1312.

Una quarta sortida de Ramon Llull en direcció a París, via Avinyó, a mitjan 1309, faria arribar a mans del papa el llibre 146. *Liber de acquisitione Terrae Sanctae*. Possiblement Ramon Llull marxà de Montpeller, passà per Avinyó i féu camí cap a París durant l'estiu o començament de la tardor de l'any 1309:

[*Vita*, 42bis]. En adonar-se, però, [*Ramon*] que allí no podia aconseguir res referent al seu propòsit, emprengué el camí de París [*novembre, 1309*], on no només va llegir la seva *Art* en públic sinó també moltíssims altres llibres que havia escrit en temps anteriors: efectivament, assistí a la seva lectura una gentada, tant de mestres com també d'estudiants, davant dels quals no solament presentava una doctrina corroborada amb raons filosòfiques, sinó que també professava, d'una manera admirable, una saviesa confirmada amb elevats principis de fe cristiana.

Aquesta actuació davant d'universitaris parisins –a la seva residència del barri de la Bûcherie–, i no només hi parlà de la seva *Art* sinó també d'altres temes controvertits, va representar un cert reconeixement positiu del mètode lul·lià. La *Vita*, en dir que "assistí a la seva lectura una gentada, tant de mestres com també d'estudiants", està evocant el

proper document del 10 de febrer de 1310 i, en certa manera, el “certificat d’estudis” signat més tard pel canceller Francesc Caraccioli el 9 de setembre de 1311.

En aquests moments, però, l’averroisme era el motiu primordial de l’anada a París, car es tractava d’una croada dins els propis murs de l’ortodòxia catòlica, no fora d’ella amb els infidels. Ramon Llull, doncs, pogué enfrontar-se verbalment fins que emprengué el camí cap al concili de Viena del Delfinat el setembre de 1311:

[*Vita*, 43]. Ara bé, en adonar-se ell que moltíssims, a causa de les doctrines del Comentador d’Aristòtil, és a dir, d’Averrois, es desviaven absolutament de la rectitud de la veritat, sobretot de la fe catòlica, car asseguraven ells que la fe cristiana era inviable quant a la manera d’entendre, però que opinaven que era vertadera quant a la manera de creure, atès que havien estat plantats en la congregació dels cristians, és per això que Ramon, esforçant-se a rebutjar, per via demostrativa i científica, llur concepte d’una índole d’aquesta mena, els reduïa de múltiples maneres a refutació: ja que, si la fe catòlica és improbable segons la manera d’entendre, és impossible que ella sigui vertadera. Sobre aquest tema, certament, va redactar llibres.

Ramon Llull, des del mes de novembre de 1309 fins al setembre/octubre de 1311, vint-i-tres/quatre mesos a París, va escriure trenta-sis obres (sis avui perdudes), gairebé totes datades: pel novembre acabà la 154. *Ars mystica Theologiae et Philosophiae*, antiverroista.

ANY 1310: París-Vernon-París; 78 anys

Ramon Llull, allotjat al barri de la Bûcherie, de cara al Sena i davant del Petit Pont i a la vora de Notre-Dame, no a la cartoixa de Vauvert com altres vegades –si més no, temporalment–, i no lluny de la Sorbona, a tocar de l’Escola de Medicina, iniciava un any 1310 particularment prolífic amb la 156. *Metaphysica noua et compendiosa* (5, gener), on revisa les teories aristotèliques que constituïen no pocs arguments contra la fe catòlica. Així, doncs, Ramon Llull divideix l’ens en ‘ens increat’ i ‘ens creat’, el primer essent Déu, i el segon, l’univers, és a dir, els nou subjectes de la 128. *Ars generalis ultima*, això és, l’àngel, el cel, l’home, la imaginativa, la sensitiva, la vegetativa, l’elementativa i la instrumentativa, que sotmet als principis i a qüestions.

El grau d’aprovació de les tesis lul·lianes i sobretot del mètode de demostrar les veritats revelades ideat per Ramon Llull queda documentat en el certificat següent, datat el 10 de febrer, davant d’un cert nombre de professors i estudiants de la Universitat de París, reunits a la seva residència:

A tots els qui han de llegir les presents línies, funcionaris de París, salut en el Senyor. Que tots sàpiguen que, en presència del mestre Joan de Salines i de Miquel de Jonquer, clergues jurats nostres, en els quals dipositem la nostra plena confiança en aquests afers tan importants, i en els quals comissionem les nostres funcions quant a això, a tenor de les lletres presents, constituïts personalment per això: Martí, mestre en Medicina, Joan Scot, mestre en Arts, el mestre *Ramon de Besiers*, batxiller en Medicina, el germà Climent, prior dels servents de Santa Maria de París, el germà Acursi, mestre del mateix lloc, Pere Burgundi, mestre en Arts, Egidi, mestre en Arts de la Vall d’Espona, Mateu Guidó, batxiller en Arts, Pere Julià, Joan de Livicastre, batxiller en Arts, *Godofré de Meaux*, Joan Scot, Pere de Paneri, Erbrand de Frísia, Guillem de Normandia, Llorenç d’Hispània, Guillem d’Escòcia, Enric de Burgúndia, Joan de Normandia, batxiller en Arts, i el mestre Egidi, i molts altres, fins al nombre de quaranta, experts en les dites Arts, afirmaren pels seus juraments, no induïts per la força, ni amb engany, ni per por o frau per a això, sinó per la seva espontània voluntat, i a requeriment

del mestre Ramon Llull, català de les Illes Balears, que ells escoltaren del dit mestre Ramon Llull, durant algun temps, l'Art o la ciència, que es diu que el mateix mestre Ramon va inventar...

Van assegurar els esmentats mestres i tots els altres pels seus juraments, davant dels nostres esmentats clergues jurats, que la dita Art o ciència era bona, útil, també necessària, segons que ells podien sospesar o també judicar, i que en ella no hi havia res contra la fe catòlica ni tampoc cap contradicció amb la dita fe, sinó que moltes coses es podien trobar, per a la sustentació de la dita fe i a favor d'aquesta manera de fer, en la dita ciència o Art, segons que deien...

Donat en l'any del Senyor de 1309, en el dimarts després de l'octava de la festa de la purificació de la gloriosa beata Verge Maria.

Miquel de Jonquer.

[J. N. HILLGARTH, *Diplomatari lul·lià: documents relatius a Ramon Llull i a la seva família*, Col·lecció Blaquerna 1, Universitat de Barcelona / Universitat de les Illes Balears 2001, pàgs. 80-82, 41]

Certament aquest document és irrefutable, està validat per quaranta experts sota jurament, assegurant que moltes coses referents a la fe es poden afirmar per mitjà de l'Art lul·liana. Els mestres i els estudiants encuriats per les novetats, admirats davant d'aquell *català de les Illes Balears*, baixet, que escribia i parlava l'àrab, atemorits pels arguments averroistes i commoguts per la integritat d'un vell digne de veneració, encomanaven aquella Art utilíssima per a confondre els qui se'n reien i per a reconciliar les autoritats i el rei de França.

Ramon Llull acaba en el mes de març el 159. *Liber correlatiuorum innatorum*, un llibre important, en la mesura que torna a tractar la doctrina dels correlatius, que ve a ser el perni entorn del qual gira una gran part de la seva argumentació filosòfica i teològica, doctrina, per cert, que els doctíssims de la Universitat de París desconeixien o no volien sentir-ne parlar. Efectivament, Ramon Llull demostra que els tres correlatius, és a dir, els principis actius, passius i connexius, expressats gramaticalment amb la terminació dels vocables, com són les desinències *-tiua*, *-bilis* i *-are* ('bonifica-tiu, bonifica-ble i bonific-ar': pàgs. 161-162), són innats en qualsevol substància espiritual o corporal, i estan fonamentats en totes les substàncies no induïts per la consideració intel·lectual, sinó que hi són inserits necessàriament des del primer moment de ser. I aquesta realitat serveix per a demostrar les grans veritats de la fe i de la natura.

També s'acaba el breu 160. *Liber de praedestinatione et praescientia*, obra possiblement propiciada pel procés de la codemna inquisitorial de la teòloga francesa Margarita Porete (1250-1310), del corrent de les beguines, que havia creat una situació intensa en aquells dies de març-abril –presonera des de 1308–, la qual acabaria a la foguera el dia 1 de juny, per no retractar-se dels continguts de la seva única obra *Le miroir des âmes simples et anéanties et qui seulement demeurent en vouloir et désir d'amour*.

Finalment, queda redactat el 161. *Liber de modo naturali intelligendi*, on l'autor revisa la seva teoria del coneixement –“acabà Ramon aquest llibre al monestir cartoixà [de Vauvert], en l'any del Senyor 1310, en el mes de maig de l'encarnació de nostre senyor Jesucrist”–, de tesi antiaverroista, tema ja tractat des de 1303 fins a 1309 especialment en els llibres 105 (octubre de 1303), 109 (gener de 1304), 120 (març de 1305), 139 (desembre de 1308) i 144 (març de 1309), escrits a Montpeller.

juny En el passat mes de febrer, Ramon Llull havia obtingut un reconeixement acadèmic per part de quaranta mestres, batxillers i experts en Arts i Medicina de la Universitat de París, però ara s'adreça a ells amb un opuscle sobre la Trinitat i de l'encarnació, la 162. *Supplicatio Raimundi uenerabilibus et sublimis sacratissimae Theologiae professoribus ac baccalariis Studii Parisiensis* (juny), en la qual centrarà tot el seu esforç antiaverroista:

Atès que la derogació de la fe catòlica és excessiva, fet que s'ha estès igualment entre els infidels, és a dir, que la fe dels cristians és més improbable per raons que constrenyen l'intel·lecte humà que provable per les mateixes, com asseverant que la fe cristiana no pot ser confirmada per cap raó indiscutible, sinó que més aviat pot ser refusada, i també ells asseguren que nosaltres, els fidels, asseverem el mateix, és per això que Ramon, com posant atenció per a extirpar això, suplica a la Facultat de Sagrada Teologia dels venerables mestres, humilment i amb tot l'ardor possible, que us plagui, a vosaltres, reverends mestres i senyors, incloure aquelles raons en els escrits que més semblaran confirmar la fe catòlica dels cristians, per tal que l'esmentat error pugui ser extirpat dels infidels per la seva eficàcia.

Igualment us suplico que, tal com he dit, fins al punt en què us plagui a vosaltres, senyors i mestres, confirmeu aquestes raons, que poso en aquest llibret, i les rectifiqueu en la mesura del possible, per tal que jo pugui atacar amb més seguretat llur discussió [*la dels infidels*]. Car, atès que jo sé àrab, em proposo tornar a ells i discutir amb ells, per tal que, discutint amb ells, pugui, amb la llum del foc diví, apartar els esmentats infidels de l'error i reconduir-los a la fe de Crist i a la via de la veritat (Pròleg, lín. 18-24).

juliol Ramon Llull escriurà unes altres deu obres antiaverroistes des del juliol de 1310 fins al setembre de 1311, poc abans de sortir de París. Dos llibres breus en aquest mes de juliol veuen la llum: el 163. *De conuersione subiecti et praedicati et medii* reprèn el tema de la 161, i el 164. *Liber reprobationis aliquorum errorum Auerrois, quos contra Christi fidem sanctam catholicam aliqui nituntur inducere*, que reprèn el tema de l'obra 155. *Liber de peruersione entis remouenda*, i entre aquests *aliquorum* / *alguns* s'inclouien alguns mestres en Teologia; en el colofó es demana que el papa Climent i el rei Felip de França facin "multiplicar" aquest llibre per a extirpar els errors que hi ha contra la fe catòlica.

Ramon Llull comença i acaba l'extens 166. *Liber de possibili et impossibili*, també antiaverroista, al bosc de Vincennes, prop de París, i el dedica "a l'il·lustríssim príncep i rei sereníssim dels francs, el senyor Felip, digníssim d'un sùmmum de lloances", perquè el faci "multiplicar a París": sembla ser que el rei no féu pas gaire cas de la petició. De totes maneres, Ramon Llull dedicarà encara altres obres al rei, o l'esmentarà, fins al mes d'abril de 1311. Davant de la sublimitat que els seguidors d'Aristòtil i d'Averrois concedeixen a la natura, Ramon Llull es veu obligat a investigar per quina raó es diu que el que és possible i impossible sigui per necessitat, quan en Déu això no es dona.

Ramon Llull, en una mena de visió, que plasma literàriament, tinguda en la nit de Nadal de l'any 1310, concebé la composició d'un dels seus llibres més bells, el 169. *Liber natalis pueri paruuli Christi Iesu*, que va dedicar a Felip IV i acabà en el mes de gener de l'any següent. El grau de confiança entre el rei i Ramon Llull queda palès en les paraules de la dedicatòria i de l'epíleg: "Al molt gloriós senyor i digne de ser venerat amb caritat molt sincera, l'il·lustríssim [i] magnífic Felip, per la gràcia de Déu rei de França. Que l'Infant que ens ha estat donat, que desitgem de trobar, Jesucrist fet home, us concedeixi un assenyat regiment, i us endreci del tot cap a la seva glòria i el seu honor. ¡Oh rei clementíssim, accepta aquest opuscle, en el qual podràs contemplar igualment el beneït Infant com a vianant, a fi que a la fi et faci pervenir a la contemplació de les seves dues natures, ell que una sola persona juntament amb el Pare i l'Esperit Sant regna en la Trinitat com a Déu beneït! Amén" (epístola dedicatòria, lín. 4-13). "S'esdevingué ahir, a París, que sis Dames trobaren-se en un indret ameníssim: la Lloança, l'Oració, la Caritat, la Contrició, la Confessió i la Satisfacció (inici del tractat, lín. 24-26). "Aquest llibre fou concebut en la nit de Nadal, i fou fet i finit a París, a honor de Déu, en el mes de gener, en l'any 1310 [= 1311] de l'encarnació de nostre Senyor Jesucrist. Aquesta és la visió, que jo, Ramon, el barba florit [*ego Raimundus, barba floridus*], vaig tenir no fa temps; la vaig voler escriure per a profit del poble cristià i a honra de l'infant nat, Jesucrist, que regna amb el Pare i l'Esperit Sant com un sol Déu" (epíleg, lín. 1105-1111).

ANY 1311: París–Viena del Delfinat; 79 anys

Ramon Llull, pel mes de gener, va oferir, sembla ser personalment, el ja comentat llibre 169. *Liber natalis pueri paruuli Christi Iesu* al rei Felip IV –ms. 3323 (començament del s. XIV) de la Bibliothèque Nationale de París–, i va continuar ultimant, redactant o dictant diversos llibres sobre temes variats, que anirant apareixent datats en el mes de febrer.

El mes de febrer, doncs, és extraordinàriament prolífic en obres antiaverroistes: 170. *Liber lamentationis Philosophiae seu De duodecim principiis Philosophiae* (febrer), dedicat al rei francès, i manté una composició escènica semblant a la del 169. *Liber natalis pueri paruuli Christi Iesu*, on el diàleg es desenvolupa entre catorze participants, és a dir, la Filosofia, els dotze principis de la Filosofia (Forma, Matèria, Generació, corrupció, Elementació, Vegetació, Sentits, Imaginació, Moviment, Intel·lecte, Voluntat i Memòria) i Ramon Llull, i el colofó coclou d'aquesta manera: “Acabat, però, el discurs de la Filosofia, les senyores i Ramon anaren al senyor sereníssim rei, i li digueren amb humilitat i devoció allò que oïren. El rei, però, que és un home humil, ver i devot, acceptà benignament el que li digueren i quedà afectat vers la misericòrdia per allò que havia sentit: va col·locar les senyores i Ramon en la bona esperança per fer un gran bé” (ROL VII, lín. 126, lín. 1558-1564).

El 171. *Liber contradictionis* (febrer), una disputa entre un raimundista i un averroista als afores de París, sota un bell arbre, davant de la dama Contradicció, durant la qual s'impugnen els errors averroistes, sil·logitzant amb cent proposicions sobre les vint dignitats divines; el 172. *Liber de syllogismis contradictoriis* (febrer), dedicat al rei francès, ve a ser una continuació del llibre anterior sobre la base de cent sil·logismes contradictoris; i el 173. *Liber de diuina unitate et pluralitate* (febrer) està també dedicat al rei francès, segons l'epístola situada després del pròleg, que diu: “Al sereníssim senyor Felip, rei de França, altíssim i poderós lluitador, constituït a favor de la santa Església romana per a extirpar els errors i multiplicar la veritat, dediquem aquest llibre, suplicant que l'accepti, atès que ell és un rei devot i habituat i ordenat a l'òptima intenció, perquè, per aquest llibre, els errors del averroistes, disseminat per París, puguin ésser extirpats, ja que plantegen un gran perill i deshonor, i un pèssim exemple de la fe cristiana” (ROL VII, lín. 51-59).

Ramon Llull acaba el breu 175. *Liber de efficiente et effectu* (maig), discussió entre un Raimundista (un seguidor de l'*Art* de Ramon Llull) i un Averroista, com en l'obra 171. *Liber contradictionis*, sobre la doctrina d'un “Déu eficient, i tot un univers com a efecte seu”, mentre l'averroista defensava “que Déu és el fi de totes els éssers, però que no és eficient” (lín. 4-6), llibre que ambdós protagonistes “oferiren a la venerable Facultat de París, perquè donés un judici sobre el que ells havien dit” (lín. 595-597), i al mateix temps està preparant els llibres que apareixeran acumulats en els mesos següents.

S'acaben dos llibres més: el 180. *Liber de diuina existentia et agentia*, un tractat de Filosofia i Teologia, articulat segons l'*Art* lul·liana, a fi d'ensenyar el camí i les regles generals i infal·libles per a conèixer l'existència i l'agència divines, i el 181. *Liber de quaestione ualde alta et profunda* (agost), que recull el diàleg entre un cristià, que vol traslladar-se en una terra de sarraïns, i un sarraí, que va a París, i es troben prop d'aquesta ciutat; ambdós volen destruir els errors en què estan els grans filòsofs dels dos bàndols.

El dia 9 de setembre de 1311, Francesc Caroccioli, canceller de la Universitat de París, recomana Ramon Llull davant dels estudiosos universitaris, que és un complement del reconeixement públic del 10 de febrer de 1310, poc temps després d'haver arribat a la ciutat del Sena, i, en definitiva, representava una mena de l'actual ‘Doctor honoris causa’:

Francesc de Nàpols, canceller de París, a tots els qui observaran les presents línies.

Tot considerant el trànsit meritori i la sortida salutífera d'aquesta vida, segons que ensenya Ambrós que l'afecte imposa a l'obra un autèntic títol i un nom, vistos l'especial manament de l'il·lustre rei de França [*és a dir, la recomanació reial del 2 d'agost de 1310, tretze mesos abans*] i tot quant pateix per la intensitat de les seves ocupacions, un cop inspeccionades diligentment algunes de les obres que el mestre Ramon Llull diu haver donat a conèixer, volem que vosaltres conegueu que nosaltres no hem trobat res en elles que s'oposi als bons costums ni que sigui advers a la doctrina catòlica, més aviat encara notem, en la seqüència i en el tenor de les dites obres, davant la fragilitat del judici humà, *el zel fèrvid de l'escriptor i una rectitud d'intenció* per la promoció de la fe cristiana.

A ell –que, en el tabernacle del Senyor, no va oferir argent ni or [Actes 3, 6; 1 Corintis 3, 12], sinó tan sols pèls i pells de les cabres [Nombres 31, 20], seguint el costum de Jeroni, va tenir cura d'oferir el que va poder, desitjant com la pobra vella [Marc 12, 43] tirar quelcom al sagrat tresor des de la nuesa de la seva substància–, a la vostra distinció, que desitgem que estigui en bona disposició en el Senyor, us el recomanem de cor, tot concedint-li les presents lletres en testimoni de la veritat.

Donat a París, en l'any del Senyor de 1311, en el dijous després de la nativitat de la beata Verge Maria.

[*Chartularium Universitatis Parisiensis*, edd. H. DENIFLE – E. CHATELAIN, París 1889-1897, vol. II, 148; J. N. HILLGARTH, *Diplomatari lul·lià: documents relatius a Ramon Llull i a la seva família*, Col·lecció Blaquerna 1, Universitat de Barcelona / Universitat de les Illes Balears 2001, pàgs. 85-86, 43]

Dins el mes de setembre està datada l'obra antiaverroista 188. *Liber de ente quod simpliciter est per se et propter se existens et agens*, que recull (Distinció VI) les deu propostes que Ramon Llull volia presentar al Concili: 1. creació de centres on s'apreguin “les llengües dels infidels”, a Roma, París i Toledo; 2. pla d'unitat de “tots els ordes militars religiosos”, perquè conquereixin Constantinoble, vagin a Hispània i així ocupin Turquia, Terra Santa, Marroc i tota la Barbaria; 3. destinar una dècima part dels béns eclesials a la conquesta de Terra santa; 4. austeritat de la jerarquia eclesiàstica i el repartiment dels béns dels Templers a un orde militar de bons religiosos i no als prínceps; 5. austeritat d'imatge en els clergues; 6. demostració de la fe per la Tilosofia, amb una clara posició antiaverroista; 7. atac a la usura existent en el món cristià; 8. conversió dels jueus i sarraïns, sobretot a la Hispània; 9. reducció de la ciència jurídica a sil·logismes i la creació de jutges a les ciutats, sense rebre un salari, dirigits pels prínceps i prelats; 10. que el papa i els cardenals facin que la Medicina es basi sobre principis innats.

Acte seguit, Ramon Llull es trasllada al monestir cartoixà de Vauvert, a l'extraradi de París, on els seus amics monjos l'esperen per escoltar un resum de la seva vida: 189. *Vita coaetanea* (*Autobiografia*; París 1311). Ramon Llull, assegut, aixecant-se, gesticulant, gaitant pels finastrals gòtics del monestir, anava dictant la seva vida seguint el fil cronològic: d'aquesta manera nasqué l'autobiografia de Ramon Llull, l'anomenada 189. *Vita coaetanea*, dictada a una audiència fervorosa, obra no escrita a mà pel biografiat. No hi ha dubte que la *Vita* transcriu fins i tot expressions pròpies de Ramon Llull, però és evident que l'escrivà va recompondre amb certa llibertat i liberalitat el seu escrit. El final d'aquesta recent 189. *Vita coaetanea* recorda la convocatòria del concili de Viena del Delfinat:

[*Vita*, 44]. Després de tot això, però, en assabentar-se Ramon que s'havia de celebrar un concili general per part del santíssim pare, el senyor papa Climent V, a la ciutat de Viena, en l'any del Senyor de 1311 en les calendes d'octubre, es va proposar d'anar a l'esmentat concili, per tal d'impetrar allí tres coses per a la reparació de la fe ortodoxa:

– la primera, doncs, que es constituís un lloc apropiat, en el qual s'instal·lessin barons devots i capaços en llur intel·lecte, que s'apliquessin als diversos tipus de llengües, per tal que fossin capaços de predicar la doctrina de l'evangeli a tota criatura [*Marc 16, 15; la constant petició de la seva vida fou la creació de monestirs de llengües: Vita, 8, 17, 18, 19, 31 i 35*];

– la segona, en canvi, que es fes un sol orde de tots els religiosos soldats cristians, per tal que mantinguessin guerres contínues més anllà de les mars contra els sarrains, fins a la recuperació de la Terra Santa [*la mateixa petició de l'apartat 42, de 1307*];

– la tercera, doncs, que el senyor papa ordenés ràpidament contra les opinions d'Averroes – que en moltes es mostrà un pervertidor de la veritat– un remei per a posar impediments, per mitjà de barons intel·ligents catòlics, que no cerquessin la pròpia glòria, sinó l'honor de Crist, a les esmentades opinions i als qui les sostenien, les quals semblen barrar el pas a la veritat i a la sapiència increada, el Fill de Déu Pare [*també en l'apartat 43, de 1309*].

I, sobre aquests aspectes, Ramon va escriure un llibret, que s'intitula *Liber natalis [és el 169. Liber natalis <pueri paruuli Christi Jesu>, acabat d'escriure el gener d'aquest any 1311, com ha estat dit]*, prometent, a més, que tenia raons de pes, tant filosòfiques com teològiques, contra aquells: les tals raons, de fet, estudià detalladament en alguns dels seus llibres.

Aquestes tesis, efectivament, arribaren a ser tractades en les sessions del concili de Viena del Delfinat: la primera i la tercera obtingueren resolució favorable. El redactor monàstic d'aquesta biografia conclou i redacta un colofó personal ple d'elogis:

[*Vita*, 45]. Efectivament, havien transcorregut ja quaranta anys des que Ramon havia dirigit vers Déu el seu cor sencer, i tota la seva ànima, i totes les seves forces, i tota la seva ment [*Mt 22, 37; Mc 12, 30. Quaranta anys des de la composició del primer llibre en 1271, la 1. Lògica del Gatzell*]; al llarg d'aquest temps, escriví llibres, sense parar, quan podia tenir un lleure, d'una manera diligent. Ell pogué pronunciar amb tota raó la frase del profeta David, quan diu: “El meu cor ha expulsat una bona paraula, dedico les meves obres al rei. La meua llengua és com la ploma d'aquell escrivà que escriu ràpidament”.

Indubtablement la seva llengua fou com la ploma d'aquell escrivà increat, és a dir, de l'Esperit Sant, el qual dóna “la paraula als que evangelitzen amb molta virtut” [*Salm 67, 12*]. I així, el Salvador, en parlar d'ell als apòstols, diu: “Veritablement no sou pas vosaltres els qui parleu, sinó que és l'Esperit del vostre Pare qui parla en vosaltres” [*Mateu, 6, 20*].

VIENA DEL DELFINAT (1311-1312)

Ramon Llull emprèn el camí cap a Viena del Delfinat a començament del mes d'octubre, i al llarg del viatge coincideix amb un clergue que ha triomfat en la carrera eclesiàstica, circumstància que explica la 190. *Disputatio Petri clerici et Raimundi phantastici*. D'entrada, “digué el clergue: –Ramon, fa temps que he sentit dir que ets un gran fantasiós. ¡Au, doncs, digues-me, què véns a demanar en aquest Concili general!” (ROL XVI, lín. 8-10).

Com que aquesta obra afronta un clergue orgullós i ambiciós a un Ramon Llull humil i deseixit de tota matèria mundana, el primer per a obtenir-hi més prebendes, i el segon per a pactar-hi l'ensenyament de llengües orientals, la unificació dels ordes militars per a la reconquesta de la Terra Santa i, en tercer lloc, la lluita antiverroista, el pròleg de l'obra posa en escena una confessió apassionada de la vida d'ambdós, i, tenint en compte que els dos personatges han de definir el grau de fantasia que té l'un i l'altre, cadascú explica en síntesi la seva vida. Abans, però, el clergue esclafí el riure en sentir els tres propòsits de Ramon Llull, i encara ho reblà amb diafanitat afegint: “–Creia..., Ramon, que eres un fantàstic. Però ara reconec, per les teves paraules, que no només ets un fantasiós, sinó que ets un superfantasiós” (‘phantasticissimus’; ROL XVI, lín. 26-28).

Tot seguit comença el clergue aclarint que, malgrat haver nascut en una família molt pobre, ha arribat a grans honors entre el clergat, i ha elevat la seva família fins al benestar més gran, i conclou afirmant que “jo no sóc un home fantàstic, sinó més aviat un home pràctic i distingit” (ROL XVI, lín. 65-66).

Ramon Llull havia estat tot el contrari: de família rica i ple d'honors mundans com havia estat, havia passat a una vida ben diferent i barrejada de contraris, i això li dóna arguments suficients per a escatir al pressuntuós clergue Pere els continguts exactes del terme 'fantasiós', paraula que va divertint-se i recargolant-se a la ploma de l'eixut Ramon Llull d'una manera conscienciada i boja, fins arribar al punt que els dos interlocutors parlen per a no entendre's:

[*Parla Ramon Llull*]. No només t'he escoltat sinó que també he comprès quina és la causa que et mou, ja que no et consideres un fantàstic. Ara, abans de contestar-te, vull, en primer lloc, dir igualment algunes poques paraules sobre la meva persona: jo vaig ésser un home unit en matrimoni, vaig tenir fills, suficientment ric, lasciu i mundà. Tot això, per tal de poder procurar l'honor públic a Déu i el bé públic, i exaltar la santa fe, ho vaig abandonar de bon cor.

Vaig aprendre l'àrab, vaig anar moltes vegades a predicar als sarraïns, vaig ésser captiu per la meva fe, vaig ésser empresonat, fuetejat. Vaig treballar quaranta-cinc anys per poder moure l'Església i els prínceps cristians cap al bé públic.

Ara sóc vell, ara sóc pobre, em mantinc en el mateix propòsit, en ell mateix romandré fins a la mort, si el Senyor m'ho concedeix. ¿Què, doncs? ¿Et sembla això una fantasia o no t'ho sembla? Que la teva consciència en sigui el jutge. Tanmateix, em sembla percebre que la teva intenció sí és fantasiós. Ben cert, també Déu en serà el jutge, que tu no pots ni coaccionar ni enganyar (ROL XVI, lín. 67-82).

Ramon Llull, que assisteix a les sessions conciliars i participa en els *lobbies* més convenients per als seus propòsits apostòlics –i ja li consta pujar les escales d'accés a la catedral de sant Maurici, si bé algunes sessions es fan en altres indrets de la ciutat de Viena –, continua fent contactes amb les autoritats eclesiàstiques i civils, tot exposant-los les seves propostes, i en el mes de desembre conclou el 191. *Liber de ente reali et rationis*, que posa novament de manifest el combat antiaverroista de l'etapa parisina, amb la intenció d'oposar les posicions dels realistes i nominalistes, declarant-se ell realista (ROL XVI, p. 33 i ss.).

ANY 1312: Viena del Delfinat–Montpeller–Mallorca; 80 anys

Ramon Llull acaba un segon llibre, el 192. *Liber de diuina habentia* (gener), una anàlisi de les relacions dinàmiques de Déu amb si mateix i amb el món, antiaverroista, i el 193. *Liber de ente simpliciter absoluto*, un opuscle especulatiu sobre l'ésser absolut de Déu amb clara connexió amb el 179. *Liber de forma Dei* (París, juliol, 1311).

Ramon Llull, tanmateix, ha vist el desgavell en la Cort papal i la prepotència del rei francès Felip IV, i això no li ha agradat: durant el Concili general havia entrat en contacte amb el bisbe d'Agrigent, com a llegat que era de Frederic III, rei de Sicília, i també amb l'arquebisbe de Monreale, l'abat Arnau de Reixac, invitat al Concili.

Ramon Llull, malgrat la satisfacció que mostra en el pròleg del 194. *Liber de locutione angelorum* sobre els resultats conciliars, hauria previst en el rei Frederic III de Sicília l'únic monarca capaç d'emprendre una croada de debò. En realitat, el Concili no solucionà el tema de la croada ni la reforma del clergat, així com tampoc tot el referent al finançament de la croada i als béns eclesiàstics. Cal pensar que, en aquests moments, Ramon Llull també fou requerit a anar a Sicília per part de laics, polítics i eclesiàstics.

A les acaballes del Concili, a final de maig, Ramon Llull abandonarà Viena amb la intenció d'atansar-se a Mallorca, però farà una estada d'un mes llarg a Montpeller, on deixarà l'esmentat escrit 194. *Liber de locutione angelorum*, un opuscle sobre el llenguatge dels àngels, més aviat sobre el que parlen els àngels, conservant encara trets

antiaveroistes, mentre jeu al llit exhaust, tot cabil·lant sobre els centres de llengües i la unitat dels ordres militars, i, així que els ulls començaven a tancar-se-li, veié –ho diu en el pròleg de l’obra–els arcàngels Miquel i Gabriel que parlaven d’aquells dos temes.

El mateix Ramon Llull, doncs, fa un balanç del Concili de Viena, “mentre jeu al seu llit, volent-se dormir” (194. *Liber de locutione angelorum*, lín. 3), però, en el fons, sembla satisfet perquè dues peticions seves han estat aprovades, la creació d’estudis de llengües i la concessió dels béns dels Templers als Hospitalaris, amb l’objectiu de constituir una força, “per la qual els sarraïns podran ser capturats i vençuts, i, vençuts ells, més fàcilment es convertiria tot el món, car ells són els qui impedeixen la universalitat” (Pròleg, lín. 19-21). Ramon Llull es devetlla i es posa a escriure el llibre; el colofó d’aquesta obra apuntarà cap a l’única esperança que li quedava per a dur a terme el seu projecte, el rei catòlic Frederic III de Trinària, a la bella, plàcida i calmosa Sicília, oriünd del casal de Catalunya:

A lloança i honor de Déu va finir Ramon aquest llibre o *Art* a Montpeller, en el mes de maig, en l’any del Senyor 1312, de l’encarnació del Senyor nostre Jesucrist. Que sigui recomanat sota la seva protecció, i multiplicat per excel·lentíssim, devotíssim i ordenatíssim Frederic, rei de Trinària, atès que el segueix una enigma fama de devoció per a multiplicar la santa fe catòlica, i fa això contra tots els infidels, i, perquè està habituat a les virtuts d’una manera altíssima i profunda, evitant tota mena de vicis, i, amb tal virtuosa evitació, ordenació, que posseeix íntimament, ha ordenat totalment el seu reialme [*al·lusió a la línia espiritualista del rei*]. Per això Ramon, confiant en ell, se’n va a presentar-li aquest llibre. Per aquest llibre es poden destruir totes les posicions fetes contra la divina Trinitat i encarnació, i es poden fer posicions indestructibles en pro de l’exaltació de la santa fe catòlica implicades clarament en aquest llibre, com es demostra en la tercera [i] quarta distincions (IV, lín. 776-791).

En base als colofons de les obres, Ramon Llull arribaria a Mallorca pel mes de juny de 1312 i no en marxaria fins al mes de maig de 1313: l’última vegada que Ramon Llull visità Mallorca havia estat l’any 1306: uns sis anys de suposada absència.

Queda ultimat en el mes de juliol el 195. *Liber de participatione christianorum et saracenorum*, on Ramon Llull reprèn el tema de la croada amb tessitura pacífica, diversa, doncs, de la proclamada en l’any 1292 (52. *Liber de passagio*, Roma) i en l’any 1305 (122. *Liber de fine*, Montpeller, abril): aquesta actitud més pacifista podria respondre a la pujada al poder d’Ibn al-Lihyani l’any anterior a Tunis, amb l’ajuda de mercenaris catalans i sicilians, el qual per mantenir el suport estranger féu córrer que es convertiria al cristianisme. Ramon Llull, tanmateix, amb la pensa posada encara en el concili de Viena, no és insensible a un factici canvi polític, i creu haver trobat les dues persones ideals per a aconseguir els seus tan esperats objectius, l’una cristiana, l’altra musulmana:

Ramon, tot venint del Concili universal, que fou celebrat a la ciutat de Viena, considerà les ordenacions que hi foren fetes. Entre elles, n’hi ha una <que ordena> que s’aprenquin diversos llenguatges per part dels cristians, per tal que vagin a predicar per tot el món el santíssim Verb de Déu i a disputar amb els infidels a fi de demostrar la santa fe catòlica i a escoltar aquelles coses amb què els sarraïns impugnen la santa fe catòlica, i que concloguin aquelles coses que són intel·ligibles i possibles davant de Déu sense cap inconvenient ni impossibilitat. La segona ordenació, però, és que l’Orde de Sant Joan, a qui es donen els béns dels Templers, lluiti amb armes contra els sarraïns contínuament, amb soldats i galeres universals.

Mentre Ramon estava en aquestes consideracions, es va proposar de venir al nobilíssim, virtuosíssim, senyor Frederic, rei de Trinària, perquè ell, com a font de devoció que era, ordeni, juntament amb l’altíssim i poderosíssim rei de Tunis, que uns cristians ben lletrats i habituats amb la llengua aràbiga vagin a Tunis a demostrar la veritat sobre la fe,

i que uns sarraïns ben lletrats vinguin al reialme de Sicília a disputar amb els savis cristians sobre llur fe [*proposta ja en la 62. Petitio Raimundi pro conuersione infidelium ad Bonifatium VIII papam, el 1295, i Arnau de Vilanova l'havia presentada a Frederic de Sicília en la Informació religiosa de 1310*]. I, potser, per un tal sistema pogué haver-hi pau entre els cristians i els sarraïns, mantenint tal sistema per tot el món, no que els cristians vagin a destruir els sarraïns, o el sarraïns, els cristians. I per això Ramon fa aquest llibre, per presentar-lo als esmentats nobilíssims reis” (Pròleg, lín. 4-28).

També en aquest mes de juliol veu el final el 196. *Liber differentiae correlatiuorum diuinarum dignitatum*, un opuscle sobre la distinció real de les tres persones divines basat en el principi de la *Diferència*, si bé també tots els principis són convertibles en Déu amb el primer principi, la *Unitat*, de manera que les diverses dignitats divines formen una mateixa essència, substància i natura amb termes d'acció i, doncs, de pluralitat, expressats pels correlatius *-ans*, *-atus*, *-are* (pàgs. 161-162). El colofó es desfà en lloances al rei Frederic III: “aquest llibre és fet en honor de Déu, i necessita d'un gran senyor que el promogui i el multipliqui; dic ‘un alt senyor’, en alta devoció, i ciència, i potestat, i noblesa. Aquest tan alt és el que anomeno venerable senyor Frederic, senyor de Trinàcria” (lín. 325-329).

Ramon Llull té diversos temes entre mans, però de moment conclou el 197. *Liber de quinque principiis*, on defineix la ciència filosòfica i teològica a través de cinc principis, que són “per què?, per qui/què, en què, de què i amb què”, aplicats als nou subjectes de l'escala del coneixement, en el primer dels quals aplica els principis a la Trinitat i encarnació, després segueixen els altres subjectes (àngel, cel, home, imaginació, potències sensitiva, vegetativa i elementativa), i en el darrer dels quals, el de la *instrumentativa*, tracta de la justícia, de l'avarícia, del mèrit, del sil·logisme, de la retòrica i de la contingència. Aquest sistema porta l'autor a poder afirmar que “aquest llibre pot ser intitolat *Art, de quina manera per cinc principis generals pot hom concloure veraçment les coses particulars interrogades abans*” (Pròleg, lín. 73-75).

La producció literària en aquest mes de setembre és desbordant: 198. *Liber de secretis sacratissimae Trinitatis et incarnationis*: “Ramon va traduir aquest llibre al vulgar del llibre que va escriure en àrab, i està dividit en dues distincions, en una de les quals hi ha el tractament de la santa Trinitat, i en l'altra, el de la mateixa santa encarnació (lín. 1-4). Pocs dies després, queda ultimat el 199. *Liber de nouo modo demonstrandi*: sosté que la fe pot ésser demostrada.

Les deu darreres obres constitueixen una recapitulació de temes que preocuparen el mestre durant la seva estada a París, encara que aparentment semblen molt disperss. Així, doncs, encara a Mallorca, Ramon Llull acaba també el breu 200. *Liber, qui continet confessionem*, un mètode d'examen de consciència, que, sense introduccions, aborda el tema dels pecats i les virtuts, i alhora representa una introducció a la *Summa [sermonum]* que comprendrà les obres 201-207 escrites a continuació: “Com sigui que cadascú pot delinquir contra els catorze articles de la fe catòlica i els set sacraments de la santa mare Església, i contra els deus preceptes de Déu i contra les vuit virtuts i pels vuit vicis mortals, per això diem que totes aquestes coses predites són la matèria per la qual han d'ésser investigats els vicis i ser escrutats amb una forma, que es diu ‘confessió’” (lín. 23-28).

Ramon Llull presenta en aquest mes un conjunt de trenta-dos sermons: 201. *Liber de sermonibus factis de decem praeceptis* (10 sermons), 202. *Liber de septem sacramentis sanctae Ecclesiae* (7 sermons), 203. *Liber de Pater noster* (8 sermons) i 204. *Liber de Ave Maria* (7 sermons).

V. Etapa mística: 1313-1316, 4 anys; 81-84 anys d'edat; 76 obres

ANY 1313: Mallorca-Messina; 81 anys

Els quatre primers mesos de l'any 1313, Ramon Llull roman encara a Mallorca, on deixa enllestit, en el primer mes, cent trenta-sis sermons en el 205. *Llibre de virtuts i de pecats / Liber de uirtutibus et uitis siue Ars maior praedicationis*, escrits "per naturalesa d'entendre Déu i les seves obres" (epíleg, lín. 3), que constituirà el nucli de l'anomenada *Summa [sermonum]*. Aquesta obra serà complatada per un grup de sis obres ultimades en els tres mesos següents: 206. *Liber de septem donis Spiritus Sancti* (7 sermons), 207. *De operibus misericordiae sermones* (7 sermons). L'anomenada *Summa [sermonum]* té un total de 182 sermons, repartits en cinc obres (obres 201-205). A continuació, Ramon Llull sistematitzarà els principis homilètics utilitzats en les obres anteriors en la 208. *Art abreujada de predicació*, i en vista dels comerciants que traficaven amb el nord d'Àfrica, redacta el 209. *Liber per quem poterit cognosci quae lex est magis bona, magis magna et etiam magis uera* (febrer), amb la finalitat de fer veure la superioritat de la fe cristiana, i acaba el llibre 211. *De uirtute ueniali et uitali et de peccatis uenialibus et mortalibus* (abril), dedicat també al rei Sanç I de Mallorca, i en ell tracta de les virtuts, dels pecats i de les potències naturals per les quals aquelles i aquells s'acompleixen.

Ramon Llull continua amb el pensament posat en la Cort de Sicília, freqüentada per reformistes i espiritualistes que influïen en el rei Frederic III: les obres lul·lianes perseguien objectius espirituals i, almenys, sintonitzaven, sense adherir-s'hi, amb els dels grups reformistes. El dia 15 d'octubre de 1310 Frederic III ja havia promulgat, empès pel metge i teòleg Arnau de Vilanova, una normativa que anunciava canvis dins la Cort perquè s'hi complís l'observança d'una vida evangèlica, renovació interior que també proposaven el seu germà el rei Jaume II i les esposes d'ambdós.

TESTAMENT DE RAMON LLULL: 26 D'ABRIL, 1313 (*Testamentum Raimundi*, 495 x 333 - 455 x 290 mm; Biblioteca del Marqués de Barbará y de la Manresana, Vilassar de Mar, Barcelona)

Ramon Llull, a l'edat de vuitanta-un anys, clourà aquesta estada a Mallorca dictant el seu testament, el 212. *Testamentum Raimundi*:

En nom del Senyor nostre Déu Jesucrist, que amb la seva acostumada pietat no vol que ningú mori, sinó que més aviat salva els qui esperen en ell i els condueix als goigs del paradís.

Jo, el Mestre Ramon Llull, fruit de salut, amb el meu ple sentit corporal i amb la memòria íntegra, amb veu ferma, faig i ordeno el meu testament, en el qual elegeixo els meus marmessors, és a dir, Pere de Sentmenat, gendre meu, Guillem Arnau de ses Esglésies, Francesc Renouard i Jaume d'Aies, pregant-los suplico i els confereixo plena potestat perquè, si s'esdevingués que jo morís abans que em fos possible de dictar un altre testament, tots ells, o aquells d'ells que estiguin vius, divideixin i distribueixin tots els meus béns, segons que ho trobin escrit i també ordenat en el meu testament; tanmateix sense perjudici d'ells ni de les seves pertinences.

En primer lloc, en efecte, lliuro a cadascun dels meus marmessors vint sous reials menuts de Mallorca per llur treball en aquesta marmessoria.

Igualment, lliuro al senyor Llull, fill meu, i a la senyora Magdalena, filla meva, esposa de l'esmentat Pere de Sentmenat, a cadascun d'ells, vint sous; en aquelles coses i en allò, que he donat a ells i a cadascun d'ells, els faig hereus meus, com a fill meu i filla meva.

Igualment, lliuro als germans Predicadors i als germans Menors, i a les monges de Santa Clara, i a les monges de Santa Margarida, i a les monges penitents i als escolans orfes, a cada un d'aquells llocs, deu sous.

Igualment lliuro per a l'edifici de qualsevol de les esglésies parroquials de la ciutat de les Mallorques cinc sous, i per a l'edifici de Santa Maria de la Seu de Mallorca, deu sous.

Igualment, reconec, en veritat, que l'esmentat Francesc Renouard té a la seva taula de canvi, en el meu dipòsit i comanda, cent quaranta lliures i dos sous reials menuts de Mallorca, que les ha retingudes per mi i en nom meu i les va rebre dels meus béns fins aquest dia present.

Realment, pel que fa a les tals esmentades cent quaranta lliures i dos sous, i també sobre tots els altres diners que tindrè en el moment de la meua mort, un cop pagats amb ells, primer que res, els llegats predits, vull i mano que es facin amb ells i que es copiïn llibres en pergami –en romanç i en llatí– d'aquells llibres, que, amb el favor de la divina gràcia, vaig aplegar recentment, és a dir: [205]. *De uitiis et uirtutibus*, i [199]. *De nouo modo demonstrationis*, i [197]. *De quinque principiis*, i [196]. *De differentia correlatiuorum*, i [198]. *De secretis sacratissimae Trinitatis et incarnationis*, i [195]. *De participacione christianorum et saracenorum*, i [194]. *De locutione angelorum*, i [211]. *De uirtute ueniali et uitali et de peccatis uenialibus et mortalibus*, i [208]. *De arte abbreviata sermocinandi*. Els [201/204-206/207]. *Sermones*, tanmateix, escrits llavors, que jo vaig escriure i vaig aplegar, són en total cent vuitanta-dos. Igualment hi ha el [209]. *Liber de sex syllogismis*.

Certament, de tots aquests llibres esmentats mano que es faci en pergami, en llatí, un llibre en un sol volum, que sigui enviat pels esmentats marmessors meus a París, al monestir de la Cartoixa: el tal llibre, el deixo allí amb l'amor de Déu.

Igualment, mano que es faci, de tots els esmentats llibres, un altre llibre, en un sol volum, en pergami, escrit en llatí, que deixo i mano que s'envii a Gènova, al misser Perceval Spinola.

I el que resti de tot l'esmentat diner meu, així com els restants altres llibres, que seran fets pels esmentats marmessors meus amb el citat diner meu, els lliuro i mano que es donin i es distribueixin, per mitjà dels mateixos marmessors meus, segons llur experiència, per amor de Déu, per la meua ànima i per les ànimes de tots aquells que en alguna cosa hagi pogut injuriar, d'una manera o altra, tant a les cases dels ordes com a altres llocs. Així: que siguin posats a l'armari de cada església, a la qual els donaran, lligats amb una cadena. Així: que qualsevol de la mateixa església que els vulgui llegir pugui llegir-los i veure.

Igualment lleugo al monestir de La Real un cofre meu amb els llibres que s'hi contenen, que tinc en el meu allotjament de la casa de l'esmentat Pere de Sentmenat.

Certament, en totes aquestes coses esmentades a dalt i en cada una d'elles, que més amunt deixo i mano que es facin i que es donin, institueixo hereus meus universals l'omnipotent Déu, per l'amor del qual faig i ordeno les coses esmentades, i la meua ànima i també les ànimes dels meus predecessors i, a més, les ànimes de tots els altres fidels per al ple alliberament de tots els nostres pecats.

Aquesta és, tanmateix, la meua última voluntat, que aprovo i concedeixo i vull que valgui pel dret del meu testament i pel dret de la meua última voluntat, la qual, si no val o no pot valer pel dret del meu testament, valgui almenys i vull que valgui pel dret dels codicils o per qualsevol altre dret de la meua última voluntat.

Això ha estat fet a les Mallorques, sis dies abans de les calendes de maig, en l'any del Senyor 1313.

Signatura del mestre Ramon Llull, l'esmentat testador: Que aprovo aquest testament meu, concedeixo i firmo.

Testimonis d'aquest testament són els convocats i pregats Berenguer Janer, Guillem Mallol, Guillem Bellvehí, Pere Pujol, Fortuny Delsò, Pere de Pujals i Pere Jofre.

Signatura de Jaume Avinyó, notari públic de Mallorca, qui ha escrit aquest testament i l'ha tancat a l'escribania d'Arnau de Santmartí, el seu connotari, amb una raspadura i correcció en la línia setzena, on diu 'lleugo'.

[J. N. HILLGARTH, *Diplomatari lul·lià: documents relatius a Ramon Llull i a la seva família*, Col·lecció Blaquerna 1, Universitat de Barcelona / Universitat de les Illes Balears 2001, pàgs. 87-90, 44]

SICÍLIA: MESSINA

Tot seguit, Ramon Llull deixa Mallorca: es pot conjecturar que Ramon Llull sortí de Mallorca a començament de maig en direcció a la Cort de Frederic III de Sicília –germà del rei Jaume II d'Aragó i successor seu (1296) a la Cort de Messina– on romangué un any sencer, fins al maig de 1314: hi va escriure trenta-vuit obres.

Els colofons de les obres que a partir d'aleshores escriví Ramon Llull donen la seqüència següent: el 213. *Liber de compendiosa contemplatione* vol instruir en l'art de la contemplació de Déu per mitjà de les tres potències de l'ànima, i el seu colofó diu: "Ramon va començar aquest llibre –gràcies al qual l'esperit del fidel és instruït en la contemplació de Déu, entenent-lo molt, estimant-lo i recordant-lo– en la mar, tot venint de Mallorca a Sicília, i el va acabar a la ciutat anomenada Messina, en el mes de maig de l'any 1313 de l'encarnació de nostre Senyor Jesucrist".

Cal recordar que prop de Palerm hi havia el monestir benedictí de Monreale, i encara avui perdura, que tenia una biblioteca excel·lent: pel colofó de l'obra 199. *Liber de nouo modo demonstrandi* hom pot suposar que Ramon Llull el visità.

En el mes d'agost, Ramon Llull presenta el 214. *Llibre de consolació d'ermità*, que versa sobre la primera i segona intenció i està dedicat a un ermità que ha tingut temptacions sobre la seva fe; el llibre "abans fou posat en llengua vulgar que en llatí" (colofó), i posteriorment també en àrab (segons el ms. Ottoboniano latino 375, fol. 79v, pàg. 120 de les ROL I). La versió catalana d'aquesta obra revela, en un afegit al final, que Ramon Llull donà el llibre en català a una filla d'un noble cavaller fet ermità, fra G. de Sant Vicenç, perquè, un cop ell l'entengués, el fes arribar als altres ermitans sicilians.

A continuació, el breu 215. *Liber de definitionibus Dei*, que prova la Trinitat i l'encarnació a través del grau superlatiu de les deu dignitats divines, i a partir del mes octubre: el 216. *Liber de accidente et substantia*, una nova manera d'eplicar la Trinitat a partir de les deu dignitats divines substancials; 217. *Liber de ente absoluto*, sobre la Trinitat i l'encarnació per les deu dignitats, llibre pensat per a clergues i també per a seglars d'intel·lecte subtil que volen conèixer-les; 218. *Liber de actu maiori*, dedicat a homes laics intel·ligents i disposats a conèixer la Trinitat divina i l'encarnació; 219. *Liber de diuinis dignitatibus infinitis et benedictis*, probació de la Trinitat i encarnació; 220. *Liber propter bene intelligere, diligere et possificare*, sobre la Trinitat i l'encarnació; 221. *Liber de medio naturali*, demostració per divuit principis naturals que l'Esperit Sant és el mitjà suprem i l'exemplar de tots els altres mitjans naturals amb què l'home pot fer ciència. Vuit opuscles del mes de novembre sobre les dignitats divines, car Déu és coneixement perfecte, i pot ésser conegut: 222. *Liber de scientia perfecta*, 223. *Liber de infinita et ordinata potestate*, 224. *Liber de minori loco ad maiorem*, 225. *Liber de infinito esse*; 226. *Liber de Trinitate trinissima*, 227. *Liber de sanctitate Dei*, 228. *Liber de diuina unitate*, 229. *Liber de inuentione Dei*.

Cinc opuscles sobre els grans temes teològics seran redactats durant el mes de desembre de 1313: 230. *Liber de quinque praedicabilibus et decem praedicamentis*, una obra de Lògica, per tal d'habituar l'intel·lecte a fer ciència amb els cinc predicables i deu predicaments, aquests en grau superlatiu; segueixen dos llibres sobre Déu; 231. *Liber de diuina natura*, en base a deu raons divines en grau superlatiu, és a dir, unitat uníssima, bondat òptima, etc.; 232. *Liber de essentia et esse Dei*, a saber, fer ciència sobre Déu, en deu distincions, per mitjà de la 'demostració per l'impossible'; 233. *Liber de creatione*, contra les creences que admeten que el món és etern; finalment, el 234. *Liber de concordantia et contrarietate*, sobre la Trinitat i l'encarnació a través de deu sil·logismes, elaborats a partir de les deu dignitats divines.

ANY 1314: Messina-Mallorca-Bugia-Tunis; 82 anys

La producció escrita a Messina en l'any 1314 serà també abundant i no cessarà durant els cinc o sis primers mesos: 235. *Liber de potestate pura* (gener), és a dir, com que Déu és acte pur, la seva potestat és pura; 236. *Liber de intelligere Dei*, és a dir, l'intel·lecte diví és perfecte, s'intenta investigar Déu i el seu actuar d'una

manera teològica i filosòfica, ja que els subjectes d'aquest llibre són Déu i l'entendre; 237. *Liber de sapientia Dei absoluta et ordinata*, obra perduda; 238. *Liber de diuina uoluntate infinita et ordinata*, per les dotze dignitats divines es demostra l'existència de Déu, la Trinitat, la creació, l'encarnació, la resurrecció, els àngels, el paradís i l'infern, i, finalment, el 239. *Liber de Deo maiore et Deo minore*, obra dialèctica religiosa sobre Déu entre dues persones de credo religiós diferent; l'autor demostra que la Trinitat, l'encarnació i l'eucaristia són manifestacions de la perfecció del Déu major.

Els quatre llibres següents presenten temes teològics similars: 240. *Liber de affirmatione et negatione*; 241. *Liber de iustitia Dei*, un estudi sobre la Trinitat, la creació del món, l'encarnació, la resurrecció, el paradís i l'infern; 242. *Liber de fine et maiortate*, identificades amb Déu, i el 243. *Liber de uita diuina*, que és infinita, en tant que Déu és inefable. En els tres llibres redactats durant el mes de març, s'insisteix en els temes teològics: 244. *Liber de perfecto esse*, és a dir, la perfecció infinita de les dignitats divines implica que Déu existeix abans que el món; 245. *Liber de obiecto finito et infinito*, sobre la infinitud de les dignitats divines; 246. *Liber de memoria Dei*, això és, la ciència sobre la memòria eterna de Déu.

Tres opuscles sobre el Déu infinit i absolut: 247. *Liber de multiplicatione, quae fit in essentia Dei per diuinam Trinitatem*, sobre la relació entre fe i raó, en base a dotze dignitats o propietats divines en gran superlatiu; 248. *Liber de perseitate Dei*, en el qual es mostra que no basta la fe sola, ans ha d'anar acompanyada de la raó humana; 249. *De ostensione, per quam fides catholica est probabilis atque demonstrabilis*, on s'insisteix en el preocupant tema de fe i raó. La darrera obra a Messina projecta una visió beatífica del món dels humans, el 250. *Liber de ciuitate mundi* (maig), davant de la dura realitat:

La ciutat és el lloc propi dels homes, en el qual l'intel·lecte humà s'ensinistra a si mateix sobre la ciència liberal i mecànica; amb aquestes ciències adquireix allò que necessita per a viure bé, per tal d'aconseguir el fi pel qual ha estat creat. I per això diem que aquest llibre ha estat fet sobre la ciutat del món: en aquest món, els homes hi viuen com a habitants d'una mateixa ciutat.

Atès que el món està en una situació perversa per culpa dels homes pecadors, les dignitats divines habiten fora la ciutat del món, perquè no volen tenir cap participació amb els pecadors. Per això se n'anaren en un verger molt bell, decorat de molts arbres, prats, fonts, i en aquests arbres hi garrulaven molts i bells ocells. Enmig del verger hi havia una gran aula, edificada amb pedres precioses, i amb or i plata. En aquella aula resideixen les setze dignitats de Déu, que són anomenades emperadrius o reines, a saber, divina Bondat, Magnitud, Eternitat, Potestat, Intel·lecte, Voluntat, Virtut, Veritat, Glòria, Perfecció, Dominació, Justícia, Misericòrdia, Gràcia, Humilitat i Pietat.

Ramon, tanmateix, passant a la vora d'aquella aula en què les dignitats de Déu vivien sentí grans clamors i plors, i també lamentacions, que feien la Caritat, l'Esperança, la Fe, la Temperança, la Fortalesa de cor, la Prudència i la Justícia, les quals eren els nuncis de les dignitats divines esmentades més amunt enviats a la dita ciutat del món, per governar-la i ordenar-la, i per expulsar de la dita ciutat els set pecats mortals, que són l'Avarícia, la Gola, la Luxúria, la Supèrbia, l'Accídia, l'Enveja i la Ira. Ara bé el món, la carn i el diable habitaren la ciutat i expel·liren les set esmentades virtuts de la ciutat. I l'esmentat Ramon entrà en l'aula i veié la Caritat que plorava amb una gran tristor i dolor (Pròleg).

Aleshores, les dignitats i les virtuts fan un llarg consell i aconseguen que la Justícia no actui contra la ciutat, i les dignitats decideixen enviar-hi novament les virtuts proveïdes de més autoritat i poder. En el colofó, la Justícia demana a Ramon Lull que vagi a presentar el llibre a la Cort papal i als prínceps cristians, però ell s'excusa recordant que ja ho ha fet moltes vegades, i que decideix "anar als sarraïns i veure si podria reduir els

mateixos sarraïns a la santa fe catòlica, però els prometé que faria escriure aquest llibre i que l'enviaria a la Cúria romana i a alguns prínceps”.

Ramon Llull retorna a Mallorca en algun moment dels mesos de juny i juliol de 1314, i, decebut del tot per la resposta tèbia de les autoritats eclesiàstiques i civils cristianes als seus projectes apostòlics, volgué apropar-se en aquell primer desig de patir martiri enmig dels sarraïns (*Vita*, 5) per donar testimoni de la fe cristiana, i fa un darrer intent retornant a unes ciutats del Nord d'Àfrica de les quals havia estat expulsat (anys 1293 i 1307). Així, doncs, el 14 d'agost de 1314, dimarts, Ramon Llull s'embarcà al port de la Ciutat de Mallorca en direcció al nord d'Àfrica, i pel mes de setembre/octubre es trobava ja a Tunis. En el mateix mes d'octubre, Ramon Llull escriu al rei Jaume II la 252. *Epistula ad regem Jacobum Aragoniae*, per demanar-li unes cartes de presentació davant la Cort tunesina. El dia abans, 4 de novembre, el rei Jaume II havia redactat una carta de recomanació a favor de Ramon Llull al rei de Tunis, Abu Yahya ben al-Lihyani (1311-1317), amb qui també el rei Sanç de Mallorca havia signat (23 de novembre de 1312) un tractat per protegir els mercaders cristians de Tunis.

ANY 1315: Tunis; 83 anys

El balanç literari d'aquest darrer viatge al nord d'Àfrica serà abundant, un total de 25 obres, totes elles fruit de discussions amb el rei i els teòlegs tunesins. Ramon Llull, doncs, en el mes de juliol ultima dues obres: l'extensa 253. *Ars consilii*, escrita primer en àrab, després en català i, finalment, traduïda al llatí (segons colofó), que és la versió que es conserva: un compendi de filosofia política, dirigit als governadors i caps religiosos de Tunísia, sobre la manera de donar i demanar consell per mitjà de l'Art, fins al punt d'elaborar una figura pròpia, la *Figura del consell*, formada per quatre cercles, cadascun amb nou cambres. L'altra obra es el 254. *Liber de Deo et suis propriis qualitibus infinitis*, dedicada al rei o cādi de Tunis, Abu Yahya Zakarya al-Lihyano (1311-1317), que qualifica de “sapietíssim”, el qual representava l'autoritat religiosa i civil, i era un estudiós de “la unió de la filosofia natural amb la divina” (*primeres paraules*). L'obra prova l'existència de Déu per mitjà de dotze conceptes aparellats: forma/matèria, infinitat/quantitat, eternitat/temps, etc., i per les qualitats divines consubstancials. Obres següents: 272. *Liber de bono et malo*, dedicat “al rei de Tunis i als seus savis clergues” (*incipit*); 273. *Liber de unitate maiori*, 274. *Liber de essentia maiori*, 275. *Liber de pertinentia maiori* i 276. *Liber de obiectione maiori*; el següent 277. *Liber de maiori fine intellectus, amoris et honoris*, dedicat també al rei de Tunis, prova la Trinitat en Déu.

El darrer llibre escrit a Tunis –i el darrer de la bibliografia lul·liana– és el 278. *Liber de Deo et mundo*, dedicat també al rei i als savis tunesins, en el qual Ramon Llull presenta un ampli camp teològic, que demostra que la llei cristiana és millor que la musulmana, perquè ajuda a conèixer i estimar Déu millor per mitjà de la raó, i diu amb valentia: “No dic que es pugui demostrar Déu sense la seva gràcia i sense el recurs de la seva ajuda, talment com l'home que no pot creure sense la seva gràcia i l'ajuda convenient. I aquells qui diuen que no és bo que se'l pugui demostrar, per tal de no perdre la fe per què l'home hi creu, ja que perdria el seu mèrit, no ho diuen pas bé. En efecte, l'home existeix principalment per conèixer Déu per l'entendre i no per estimar Déu pel creure, i aquell qui estima més tenir mèrit pel creure que per l'entendre s'estima més a si mateix que Déu, i fa de si mateix un déu fantasiós. En veritat es pot nomenar aquest déu fantasiós ídol” (ROL II, p. 370-371).

A partir d'aquest punt, ja no hi ha més notícies concretes sobre els moviments de Ramon Llull. No hi ha res, tanmateix, que no permeti de suposar que Ramon Llull embarcà cap a Mallorca viu encara i que hi arribà a començament de 1316. Ramon Llull

tornava a casa, aquesta vegada definitivament, després d’haver-se dedicat quaranta-cinc anys a la consecució dels seus ideals religiosos, intel·lectuals i de croada: havia estat el programa d’un autèntic intel·lectual, en aquest cas també laic, compromès amb les idees i amb la societat sota la llum del Déu intel·ligible. D’aquest laic digne de reverència Harold Bloom va escriure fa deu anys: “I wonder sometimes why the Roman Church has never made him Saint Ramon, but his rugged intellectual originality doubtless forestalled such an elevation” (*Ramon Llull and de Catalan Tradition*, Institut Ramon Llull, Barcelona 2006, p. 33-34).

NOTANDA. –Pere VILLALBA I VARNEDA, *Ramon Llull. Escriptor i Filòsof de la Diferència*, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra 2015. –Base de Dades Ramon Llull (Llull DB). –*Raymundi Lulli Opera omnia* (MOG = Moguntina, s. XVIII). –ORL: *Obres de Ramon Llull* (Mallorca 1906-1950). –ROL: *Raimundi Opera Latina* (‘Corpus Christianorum’, Brepols, Turnhout, Bèlgica). –NEORL: “Nova Edició de les Obres de Ramon Llull” (Patronat Ramon Llull, Palma de Mallorca). –TOLRL: “Traducció de l’Obra Llatina de Ramon Llull” (Obrador Edendum, Fundació Quer Alt, Santa Coloma de Queralt 2006).

Recebido para publicação em 22-08-16; aceito em 25-09-16